# บทที่ 2

# เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยเรื่องบทบาทของเกษตรตำบลและพัฒนากรตำบลในจังหวัดชายแดนภาคใต้ในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงนี้ คณะผู้วิจัยขอนำเสนอเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

บทบาท

1. ความหมายของบทบาท
2. แนวคิดและทฤษฎีบทบาท

เกษตรตำบล

1. ความหมายของเกษตรตำบล
2. บทบาทหน้าที่ของเกษตรตำบล

พัฒนากรตำบล

1. ความหมายของพัฒนากรตำบล
2. ลักษณะพิเศษของพัฒนากร
3. บทบาทหน้าที่ของพัฒนากรตำบล

เศรษฐกิจแบบพอเพียง

1. ความหมายเศรษฐกิจแบบพอเพียง
2. ทฤษฎีความพอเพียง
3. เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง
4. ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

## ความหมาย แนวคิดและทฤษฎีบทบาท

### 1. ความหมายของบทบาท

มีผู้ให้ความหมายของคำว่า "บทบาท" แตกต่างกันไป ซึ่งพอสรุปโดยสังเขปได้ดังนี้

พัทยา สายหู (2516 : 68) กล่าวว่า บทบาทหน้าที่คือ สิ่งที่ทำให้เกิดความเป็น "บุคคล" และเปรียบได้เสมือน "บท" ของตัวละครที่กำหนดให้ผู้แสดงในละครเรื่องนั้น ๆ เป็นตัวละครอะไร มีบทบาทที่ต้องทำอย่างไร ถ้าแสดงผิดบทหรือไม่สมบทก็อาจถูกเปลี่ยนตัวไม่ให้แสดงไปเลย ในความหมายเช่นนี้ "บทบาท" ก็คือการกระทำต่าง ๆ ที่มี "บท" กำหนดไว้ให้ผู้แสดงต้องทำตราบใดที่ยังอยู่ใน "บท" นั้น

อานนท์ อาภาภิรม (2516 : 74) มีความเห็นว่า โดยปกติวิสัยแล้ว สถานภาพและบทบาทเป็นสิ่งควบคู่กันไป แต่อย่างไรก็ดีบทบาทหรือการปฏิบัติหน้าที่ย่อมขึ้นอยู่กับบุคคลที่เข้าดำรงตำแหน่งนั้น ๆ เพราะฉะนั้นบทบาทจึงเป็นรูปการ (Aspect) ที่เคลื่อนไหวหรือรูปการทางพฤติกรรมของตำแหน่ง

สุชา จันทน์เอม และสุรางค์ จันทน์เอม (2520 : 46) อธิบายถึงความหมายของบทบาทไว้ว่า บทบาทมีความหมายใกล้เคียงกับสถานภาพมาก บทบาทเป็นสิ่งที่บุคคลในสถานภาพต่าง ๆ พึงกระทำ นั่นคือเมื่อสังคมกำหนดสิทธิและหน้าที่ให้สถานภาพอย่างไรแล้ว บุคคลในสถานภาพนั้น ๆ จะต้องประพฤติหรือปฏิบัติตามหน้าที่ที่กำหนดไว้

อมรา พงศาพิชญ์ (2521 : 91-92) กล่าวว่า บทบาทหมายถึงสิทธิหน้าที่ในการประพฤติปฏิบัติที่บุคคลหนึ่งมีต่อบุคคลหนึ่งในสังคมตามสถานภาพของตัวเอง เช่น บทบาทของพ่อก็คือ ทำหน้าที่เลี้ยงดูลูกให้เป็นคนดีและรู้จักทำมาหากิน และบทบาทของลูกก็คือ เคารพเชื่อฟังพ่อแม่และทำงานประพฤติตนเป็นคนดี

สงวน สุทธิเลิศอรุณ (2522 : 47) ได้อธิบายความหมายของบทบาทว่า เป็นสิทธิที่ก่อให้เกิดหน้าที่ตามมา ฉะนั้นมนุษย์ทุกรูปทุกนามที่ต้องการใช้สิทธิในด้านต่าง ๆ สิ่งที่จะตามมาก็คือหน้าที่ โดยจะต้องปฏิบัติหน้าที่ตามนัยของสิทธิที่ได้รับ บรรดาสิทธิและหน้าที่ที่สมาชิกในสังคมจะต้องถือปฏิบัติคือ บทบาทนั่นเอง

อุทัย หิรัญโต (2526 : 197-198) ได้อธิบายว่า บทบาทคือ หน้าที่ (Function) หรือพฤติกรรมอันพึงคาดหมาย (Expected Behavior) ของบุคคลแต่ละคนในกลุ่มหรือในสังคมหนึ่ง ๆ หน้าที่หรือพฤติกรรมดังกล่าวโดยปรกติเป็นสิ่งที่กลุ่มคนหรือสังคมนั้นกำหนดขึ้น ฉะนั้นบทบาทจึงเป็นแบบแห่งความประพฤติในสถานะหนึ่งที่พึงมีต่อบุคคลอื่นในอีกสถานะหนึ่งในสังคมเดียวกัน เช่น

แพทย์ย่อมมีบทบาทในการรักษาพยาบาลคนไข้ แม้วิธีในการรักษาหรือการปฏิบัติต่อคนไข้จะผิดแผกแตกต่างกัน แต่แพทย์ต้องทำหน้าที่ของแพทย์คือ รักษาคนไข้นั้นเอง และการที่แพทย์ต้องรักษาคนไข้นี้เอง คือ บทบาท ที่สังคมคาดหวังจากแพทย์

บทบาท หมายถึง หน้าที่หรือพฤติกรรมที่สังคมกำหนดและคาดหมายให้บุคคลกระทำ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2532 : 315)

ยัง (Young, 1959 : 158) กล่าวว่า บทบาทคือ หน้าที่ของฐานะตำแหน่ง เมื่อบุคคลหนึ่งได้ดำรงตำแหน่งใด สิ่งที่ตนคิดตามมากับตำแหน่งนั้นก็คือการที่เขาจะต้องมีการปะทะสัมพันธ์ (Interaction) กับตำแหน่งอื่น ๆ ทั้งที่สูงกว่าและต่ำกว่าภายในกลุ่ม ดังนั้นสิ่งที่ติดตามมากับตำแหน่งอันเป็นเครื่องกำหนดสำหรับการดำรงฐานะตำแหน่งนั้นเรียกว่า "บทบาท"

บรูม และเซลสนิกค์ (Broom and Selznick,1963 : 16) ได้อธิบายว่า คำว่าบทบาทบางครั้งอาจเรียกว่า บทบาททางสังคม เป็นแบบแผนของพฤติกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับตำแหน่งเฉพาะทางสังคม เช่น การเป็นพ่อ เป็นครู เป็นต้น ความหมายของบทบาทเป็นการกล่าวถึงสิทธิและหน้าที่ที่ขึ้นอยู่กับตำแหน่งทางสังคม ซึ่งบอกให้รู้ว่าแต่ละคนควรจะแสดงบทบาทอะไรบ้างในการเป็นพ่อหรือเป็นครู และเป็นหน้าที่ของเขาที่ต้องแสดงพฤติกรรมตามบทบาทนั้น ๆ และเขาก็ควรสามารถเรียกร้องหรืออ้างอิงสิทธิอันนี้ได้

ลีวินสัน (Levinson, 1964 : 284-285) ได้สรุปความหมายของบทบาทไว้ 3 ประการ คือ

1) บทบาท หมายถึง ปทัสถาน ความมุ่งหวัง ข้อห้าม ความรับผิดชอบและอื่น ๆ ที่มีลักษณะในทำนองเดียวกัน ซึ่งผูกพันอยู่กับตำแหน่งทางสังคมที่กำหนดให้ บทบาทตามความหมายนี้คำนึงถึงตัวบุคคลน้อยที่สุด แต่มุ่งไปถึงการบ่งชี้ถึงหน้าที่อันควรกระทำ

2) บทบาท หมายถึง ความเห็นของบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งที่คิดและกระทำเมื่อดำรงตำแหน่งนั้น ๆ

3) บทบาท หมายถึง การกระทำของบุคคลแต่ละคนที่กระทำโดยให้สัมพันธ์กับโครงสร้างทางสังคม หรืออาจจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ แนวทางอันบุคคลพึงกระทำเมื่อตนดำรงตำแหน่งนั้น ๆ นั่นเอง

เพราะฉะนั้น อาจจะกล่าวได้ว่า บทบาท (Role) คือ แบบแห่งปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์ บทบาทของบุคคลในสถานะอย่างหนึ่งที่มีต่อบุคคลในอีกสถานะอย่างหนึ่งย่อมไม่เหมือนกัน เพราะแบบแห่งปฏิสัมพันธ์นั้นแตกต่างกัน เช่น บทบาทของสามีที่มีต่อภรรยาย่อมแตกต่างกับบทบาทของภรรยาที่มีต่อสามี หรือบทบาทของบิดาที่มีต่อลูกก็ย่อมแตกต่างกับบทบาทของลูกที่มีต่อบิดา หรือบทบาทของทหารยศนายสิบที่มีต่อนายทหารก็ย่อมแตกต่างกับบทบาทของนายสิบคน

เดียวกันที่มีต่อพลทหาร เป็นต้น ดังนั้นเราจะเห็นได้ว่าสถานภาพคือ ตัวกำหนดบทบาทของบุคคลในสังคมไม่ว่าจะเป็นสถานภาพทางเพศ สถานภาพทางอายุ สถานภาพทางอาชีพ เป็นต้น

เมื่อบุคคลดำรงตำแหน่งในกลุ่มคนหรือในสังคม บุคคลนั้นย่อมต้องแสดงบทบาท (Role) ตามตำแหน่งนั้น ๆ เพราะฉะนั้นโดยปกติวิสัยแล้วสถานภาพและบทบาทจึงเป็นสิ่งควบคู่กันไป แต่อย่างไรก็ตามบทบาทของคนหนึ่ง ๆ นั้นจะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอถ้าหากมีการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งของคน ๆ นั้น ในขณะเดียวกันหากว่าตำแหน่งหรือสถานภาพของคน ๆ นั้นยังคงอยู่ในสถานะเดิม บทบาทและหน้าที่ของคน ๆ นั้น ก็จะต้องมีในสภาพเดิมไม่สามารถที่จะเปลี่ยนแปลงได้ด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะสถานภาพทางเพศ (Sex Status) จะต้องมีบทบาทตามสถานภาพของเพศที่ได้กำหนดซึ่งรวมทั้งสถานภาพทางด้านบิดามารดา (Parents Status) เหล่านี้เป็นต้นล้วนเป็นบทบาทที่จะต้องคงมีอยู่คู่กับสถานภาพต่อไป เช่น บิดา มารดามีหน้าที่อบรมเลี้ยงดูลูก สามีภรรยามีหน้าที่สร้างครอบครัวที่สมบูรณ์ เป็นต้น

อย่างไรก็ดี บทบาทหรือการปฏิบัติหน้าที่ย่อมขึ้นอยู่กับบุคคลที่เข้าดำรงตำแหน่งนั้น ๆ เพราะฉะนั้นบทบาทจึงเป็นรูปการ (Aspect) ที่เคลื่อนไหวหรือรูปการทางพฤติกรรมของตำแหน่ง เช่น นายกรัฐมนตรีของประเทศย่อมมีปทัสถานหรือแนวทางการปฏิบัติหลายประการ กล่าวคือ มีสิทธิ หน้าที่ และอภิสิทธิ์ต่าง ๆ แต่บทบาทหรือการปฏิบัติหน้าที่ของนายกรัฐมนตรีของแต่ละคนย่อมแตกต่างกัน

สรุปได้ว่า "บทบาท" หมายถึง แบบแผนของพฤติกรรมมนุษย์ซึ่งดำรงอยู่ในสังคม โดยแบบแผนดังกล่าวจะสืบเนื่องและเกี่ยวข้องกับบรรทัดฐาน (Norms) ขนบธรรมเนียมประเพณีทางสังคมอย่างแนบแน่น ดังนั้นแบบแผนของพฤติกรรมของมนุษย์จึงเกี่ยวเนื่องกับสิทธิและหน้าที่ตามตำแหน่งทางสังคมที่สังคมคาดหวังหรือกำหนดไว้นั้นเอง

## 2. แนวความคิดและทฤษฎีบทบาท

แนวความคิดเกี่ยวกับบทบาทนี้ ส่วนใหญ่มักจะพิจารณาในด้านแนวคิดทางสังคมวิทยาและจิตวิทยา ซึ่งทั้งนี้นักจิตวิทยาและนักสังคมวิทยาได้ให้แนวความคิดเกี่ยวกับบทบาทไว้หลายประการ ซึ่งพอจะนำมาพิจารณาพอสังเขปได้ดังนี้

ฑิตยา สุวรรณะชฎ (2510 : 4) กล่าวว่า บทบาทเป็นลักษณะของพฤติกรรมที่ถูกกำหนดโดยฐานะตำแหน่ง ซึ่งบทบาทดังกล่าวแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1) บทบาทตามอุดมคติ (Idea Role) หรือบทบาทที่ผู้ดำรงตำแหน่งทางสังคมควรปฏิบัติ

2) บทบาทที่ปฏิบัติจริง (Actual Role) หรือบทบาทที่ผู้ดำรงตำแหน่งทางสังคมจะต้องปฏิบัติจริงโดยเขากล่าวว่า "บทบาทที่ปฏิบัติจริง" นี้เป็นผลรวมของ

- บทบาทตามอุดมคติ
- คลิกภาพของผู้ดำรงฐานะตำแหน่ง
- อารมณ์ขณะแสดงบทบาทและอุปกรณ์ของผู้ดำรงตำแหน่งที่มีอยู่
- ปฏิกิริยาของผู้ที่เกี่ยวข้อง

อย่างไรก็ตาม ฑิตยา สุวรรณชฎ (2527 : 43) ก็ได้กล่าวสรุปฐานะตำแหน่งและบทบาททางสังคมไว้ดังนี้คือ

1) มีสถานภาพ (Status) อยู่จริงในทุกสังคม และมีอยู่ก่อนที่ตัวคนจะเข้าไปครอง

2) มีบทบาทที่ควรจะเป็น (Ought - to be Role) ประจำอยู่ในแต่ละตำแหน่ง

3) วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีในสังคมนั้น ๆ เป็นส่วนหนึ่งซึ่งสำคัญในการกำหนดฐานะตำแหน่งและบทบาทที่ควรจะเป็น

4) การที่คนเราจะทราบถึงฐานะตำแหน่งและบทบาทนั้นได้มาจากสังคมกรณ์ (Socialization) ในสังคมนั้น ๆ

5) บทบาทที่ควรจะเป็นไม่แน่นอนเสมอว่าจะเหมือนกับพฤติกรรมจริง ๆ ของคนที่ครอบฐานะตำแหน่งอื่น ๆ เพราะพฤติกรรมจริง ๆ นั้นเป็นผลของปฏิกิริยาของคนที่ครองฐานะตำแหน่งที่มีต่อบทบาทที่ควรจะเป็น บุคคลิกภาพของตนเองและบุคคลิกภาพของผู้อื่นที่เข้ามาร่วมในพฤติกรรมและเครื่องกระตุ้น (Stimulus) ที่มีอยู่ในเวลาที่เกิดการติดต่อทางสังคม

ไพบูลย์ ช่างเรียน (2516 : 29-30) ได้อธิบายถึงบทบาทตามแนวคิดทางสังคมวิทยาว่า คำว่า "บทบาท" (Role) โดยทั่วไปอาจพิจารณาความหมายได้ในสองนัย คือ

1) พิจารณาความหมายในด้านโครงสร้างสังคม (Social Structure)

2) พิจารณาความหมายในด้านการปะทะสังสรรค์ทางสังคม (Social Interacted)

ความหมายของบทบาทในด้านโครงสร้างสังคม (Social Structure) หมายถึง ตำแหน่งทางสังคมที่มีชื่อเรียกต่าง ๆ ซึ่งแสดงลักษณะโดยคุณสมบัติและกิจกรรมของบุคคลที่ครองตำแหน่งนั้น ซึ่งความหมายของบทบาทตามนัยนี้เป็นการจำแนกชนิดของบุคคลในสังคมซึ่งถูกทำให้แตกต่างกันโดยคุณสมบัติและพฤติกรรมของเขาที่มีปทัสถาน บทบาทแสดงให้เห็นถึงการวิภาคกิจกรรมต่าง ๆ และลักษณะซึ่งเป็นที่ยอมรับกันในสังคมของสมาชิกสังคม

สำหรับความหมายของบทบาทในด้านการปะทะสังสรรค์ทางสังคม (Social Interacted) หมายถึง ผลต่อเนื่องที่มีแบบแผนการกระทำที่เกิดจากการเรียนรู้ของบุคคลที่อยู่ในสถานการณ์แห่ง

การปะทะสังสรรค์ (Social Interacted) ซึ่งความหมายของบทบาทตามนัยนี้เป็นวิธีแสดงพฤติกรรมของบุคคลที่สังสรรค์กันนั้นว่าจะปฏิบัติต่อกันอย่างไร

และเมื่อพิจารณารวมกันทั้งสองนัยแล้วบทบาทจึงเป็นตัวกลางระหว่างสังคมกับบุคคลแต่ละคนที่อยู่ในสถานการณ์ ซึ่งพฤติกรรมของเขาคลายเป็นแนวทางปฏิบัติของสังคมนั้น ๆ ดังนั้นสังคมจึงต้องมีการวางรูปแบบของบทบาทที่ควรจะเป็น (Ought-to be Role) เอาไว้เมื่อสถานภาพ (Status) เป็นที่รวมแห่งสิทธิและหน้าที่แล้วบทบาทก็เป็นลักษณะที่เคลื่อนไหว (Dynamic) ของสถานภาพ ซึ่งเป็นการใช้สิทธิและหน้าที่ให้บังเกิดผล นั้นคือสถานภาพแสดงให้ทราบว่าบุคคลนั้นเป็นใคร

สงวน สุทธิเลิศอรุณ (2522 : 48-49) ได้อธิบายถึงการสร้างทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทตามแนวความคิดของ (Nadel) ไว้ดังนี้

$$P = a, b, c, \ldots n$$

โดยที่ P หมายถึง บทบาท

a, b, c,...n หมายถึง ส่วนประกอบที่ส่งผลต่อพฤติกรรม

บทบาทตามแนวคิดของนาเดล (Nadel) นี้จะมีส่วนประกอบที่ส่งผลต่อพฤติกรรมซึ่งมีอยู่ 3 ลักษณะคือ

1) ส่วนประกอบที่ส่งเสริมบทบาท (Peripheral Attributor) ได้แก่ บทบาทชนิดที่แม้จะขาดหายไป หรือมิได้แสดงบทบาทนั้นก็ไม่ทำให้บทบาทที่ต้องการผิดไป เช่น ครูที่เขียนกระดานดำแล้วจะล้างมือโดยทันที หรือจะไม่ได้ล้างมือโดยทันที ก็มิได้ทำให้บทบาทของครูผิดไป

2) ส่วนประกอบที่มีผลสำคัญต่อบทบาทจะขาดมิได้ (Required Attributer) ได้แก่ ส่วนของบทบาทที่สำคัญ ถ้าขาดส่วนสำคัญของบทบาทในส่วนนี้แล้วจะทำให้บทบาทของตำแหน่งผิดไป เช่น บุคคลที่สวมบทบาทของตำแหน่งครู แต่ไม่ยอมสอนหนังสือ เพราะชอบทำงานด้านธุรการ จึงเป็นครูโดยตำแหน่งเท่านั้น ไม่อาจจะเรียกว่าเป็นครูที่สมบูรณ์ได้ เพราะมิได้แสดงบทบาทที่สำคัญคือ บทบาทในการสอน

3) ส่วนประกอบที่เป็นไปตามข้อบังคับและกฎหมายที่ปรากฏอย่างชัดแจ้ง (Legitimating or Pivotal Attributer) ได้แก่ ส่วนของบทบาทตามที่ข้อบังคับและกฎหมายกำหนดให้กระทำหรือปฏิบัติ ถ้าบุคคลที่สวมบทบาทตามตำแหน่งไม่ปฏิบัติตามกฎหมายและระเบียบข้อบังคับที่ปรากฏอย่างชัดแจ้งแล้ว ถือว่าบุคคลนั้นมิได้แสดงบทบาทในตำแหน่งนั้น เช่น กฎหมาย

กำหนดว่า ครูคือผู้สอนประจำในสถานศึกษาและได้รับเงินเดือนเป็นประจำทุกเดือน แต่นาย ก เป็นผู้สอนพิเศษในสถานศึกษาและมิได้รับเงินเดือนประจำ กรณีดังกล่าวก็คือว่า นาย ก มิได้เป็นครูตามที่กฎหมายกำหนด

สมเดช สิทธิพงศ์พิทยา (2523 : 20 ) ได้สรุปว่าบทบาทนั้นสามารถถูกกำหนดโดยตำแหน่งและโดยบุคลิกภาพของบุคคล กล่าวคือ

1) บทบาทที่ถูกกำหนดโดยตำแหน่ง ได้แก่ ฐานะของตำแหน่ง กฎ ระเบียบ หน้าที่ความรับผิดชอบ สิทธิ และข้อผูกพันซึ่งกำหนดไว้เป็นปทัสถานสำหรับผู้ดำรงตำแหน่งนั้น ซึ่งเทรินเนอร์ (Turner 1982 : 23) ได้อธิบายไว้ว่า ทุก ๆ บทบาทมีส่วนที่สัมพันธ์กับบทบาทอื่น ๆ ในสถานการณ์หนึ่ง ๆ และบทบาทหนึ่งบทบาทใดจะไม่สามารถดำรงอยู่ได้โดยปราศจากความสัมพันธ์กับบทบาทอื่น ๆ ซึ่งในเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทกับตำแหน่งนี้ และฮันท์ (Hunt, 1971 : 8) ได้ให้ข้อคิดเห็นว่าในระบบสังคมที่สลับซับซ้อน ความสัมพันธ์ระหว่างตำแหน่งหลาย ๆ ตำแหน่งที่แตกต่างกันกับบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งนั้น ๆ บางอย่างก็สัมพันธ์กันด้วยดี แต่บางอย่างก็ไม่สัมพันธ์กัน และนั่นคือสิ่งที่แสดงถึงความสัมพันธ์และความขัดแย้งกัน

2) บทบาทที่ถูกกำหนดโดยบุคลิกภาพของบุคคล ได้แก่ ทัศนคติ ประสบการณ์ การศึกษา การอบรม ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณี ผู้ดำรงตำแหน่งยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติ ซึ่ง เซคคั่นและบาค์กแมน (Second and Backman 1964 : 493) ได้อธิบายว่าบุคลิกภาพของบุคคลอาจจะก่อให้เกิดความขัดแย้งในบทบาทได้ภายใต้สถานการณ์ 3 อย่าง คือ

2.1) คุณลักษณะประจำตัวของแต่ละบุคคล อาจเข้าไปสอดแทรกในพฤติกรรมอันเป็นที่คาดหวังของคนทั่วไป หรืออาจเข้าไปผูกพันกับบทบาทในตำแหน่งนั้น ๆ

2.2) ความขัดแย้งในบทบาทอาจเกิดจากความคาดหวังเกี่ยวกับบทบาทไม่เป็นไปในแนวเดียวกันกับความคิดเห็นของเจ้าของบทบาทผู้ดำรงตำแหน่งนั้น ๆ

2.3) บทบาทที่กำหนดไว้สำหรับตำแหน่งหนึ่งตำแหน่งใด อาจจะอยู่ในขีดความสามารถของบุคคลนั้น แต่ไม่เหมาะสมกับความต้องการของผู้ดำรงตำแหน่งนั้น

บรูม และเซลสนิกค์ (Broom and Selznick,1963 : 35) กล่าวว่า บทบาทเป็นแบบแผนของพฤติกรรมที่สัมพันธ์กับสถานภาพทางสังคม ซึ่งประกอบด้วย

1) บทบาทที่กำหนดไว้ในสังคมหรือบทบาทตามอุดมคติ (The Socially Prescribed or Ideal Role) เป็นบทบาทที่สังคมจะกำหนดสิทธิและหน้าที่ให้กับตำแหน่งทางสังคมได้ เช่น พ่อแม่จะมีสิทธิและหน้าที่อย่างไร ดังนั้นจึงทำให้พอจะคาดหวังบทบาทของบุคคลที่อยู่ในตำแหน่งเหล่านั้นได้

2) บทบาทความรู้สึกที่ได้รับรู้ (The Perceived Role) เป็นบทบาทที่แสดงออกโดยการวินิจฉัยของตน กล่าวคือบุคคลแต่ละคนนั้นจะมีความเชื่อแตกต่างกัน มีการรับรู้ต่อสถานภาพต่าง ๆ แตกต่างกัน ภาพพจน์ที่เกิดขึ้นของแต่ละบุคคลก็แตกต่างกัน ดังนั้นบทบาทที่แสดงออกจึงเป็นไปในทิศทางที่อาศัยสิ่งที่ตนรับรู้เป็นพื้นฐาน

3) บทบาทที่ปฏิบัติจริง (The Performed Role) เป็นบทบาทที่แต่ละบุคคลได้ปฏิบัติไปจริง ซึ่งบางครั้งการแสดงบทบาทก็เป็นเรื่องที่อยู่นอกเหนือจากความคาดหวังและการรับรู้เหมือนกัน ทั้งนี้อาจขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพเฉพาะตัวและประสบการณ์ในอดีตของเขาด้วย

เทรินเนอร์ (Turner 1982 : 349-351) ได้กล่าวถึงทฤษฎีบทบาทในเชิงทฤษฎีปฏิกรรมสัญลักษณ์นิยม (Symbolic Interectionism) ไว้โดยเปรียบเทียบเหมือนกับ "การเล่นละครเวที" (Dramaturgical Approach) ซึ่งจะประกอบด้วยลักษณะความคาดหวัง (Expectation) ทั่ว ๆ ไป 3 ประการด้วยกัน คือ

1) ความคาดหวังจาก "บท" (Expectation From the "Script") หมายถึง ภาวะความเป็นจริงต่าง ๆ ทางสังคม (Social Reality) จะสามารถเปรียบเทียบได้เช่นกับบทละคร (Script) ซึ่งประกอบด้วยตำแหน่งต่าง ๆ ทางสังคมมากมายโดยมีบรรทัดฐาน (Norm) เป็นตัวกำหนดว่าบุคคลควรจะมีพฤติกรรมเช่นใดในสังคม กิจกรรมหรือการกระทำต่าง ๆ ทางสังคมจะถูกจัดระบบและควบคุมโดยบรรทัดฐานที่แตกต่างกันไปตามสถานการณ์ และเงื่อนไขทางสังคมที่แตกต่างกันไปแต่ละรูปของแต่ละสังคม

2) ความคาดหวังจากผู้ร่วมแสดงคนอื่น ๆ (Expectation From Other "Players") หมายถึง การที่สังคมมีบรรทัดฐานซึ่งเปรียบเสมือนบทละคร (Script) ที่จะกำหนดบทบาทของบุคคลในความสัมพันธ์กันทางสังคมดังกล่าวแล้ว บุคคลในสังคมจึงต้องมีการสวมบทบาท (Role Taking) ซึ่งกันและกัน เพื่อที่บุคคลจะได้คาดหวังพฤติกรรมของบุคคลอื่นในสังคมที่แสดงออกและสามารถมีปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ที่ถูกต้องได้ตามความคาดหวังของสังคมและบุคคลอื่น ๆ

3) ความคาดหวังจาก "ผู้ชม" (Expectation From the "Audience") หมายถึง เป็นความคาดหวังของบุคคลในสังคมที่อยู่ในสถานภาพต่าง ๆ กัน ซึ่งจะต้องคาดหวังและสวมบทบาทของบุคคลอื่นที่เป็นเครื่องนำทางไปสู่การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมอย่างถูกต้องและเป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่เป็นความคาดหวังร่วมกัน

โดยสรุปแล้วเทรินเนอร์ (Turner) เห็นว่าสังคมโลกถูกสร้างสมมุติขึ้นโดยทฤษฎีบทบาทซึ่งจัดระบบโครงสร้างในลักษณะของความคาดหวังจากสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะการคาดหวังจากบท (Script) ความคาดหวังจากผู้ร่วมแสดงคนอื่น ๆ (Other Players) ความคาดหวังจากผู้ชม (Audience)

ก็ตาม ซึ่งรูปแบบของความคาดหวังดังกล่าวเหล่านั้นจะขึ้นอยู่กับสถานภาพที่บุคคลเหล่านั้นครอบครองอยู่นั่นเอง

เมื่อพิจารณาจากทฤษฎีต่าง ๆ ที่กล่าวถึงเรื่องบทบาทที่กล่าวไว้ข้างต้น เราจะเห็นได้ว่าบทบาทต่าง ๆ ถูกกำหนดควบคู่กับสถานภาพซึ่งสถานภาพ ดังกล่าวนั้นมีทั้งสถานภาพซึ่งคนอยู่ในสังคมมาก่อนแล้ว และสถานภาพซึ่งกำหนดจัดตั้งขึ้นโดยมีบทบาทติดตามมาดังกล่าว ในเรื่องเกี่ยวกับบทบาทนั้น เราสามารถแยกพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของบทบาทดังกล่าวมานี้มีความสัมพันธ์สอดคล้องกันมากน้อยเพียงใด และมีความสัมพันธ์ขัดแย้ง ตลอดจนสามารถเป็นไปตามบทบาทที่กำหนดไว้หรือไม่

## เกษตรตำบล

### 1. ความหมายของเกษตรตำบล

เกษตรตำบล เป็นเจ้าหน้าที่รับผิดชอบปฏิบัติงานในสนามประมาณ 10 หมู่บ้าน อาจจะอยู่ในระหว่าง 7-15 หมู่บ้าน หรือเป็นจำนวนครอบครัวเกษตรกรประมาณ 1,000 ครอบครัว ในแต่ละหมู่บ้านต้องคัดเลือกเกษตรกรผู้นำจำนวนประมาณ 10 คน จึงมีเกษตรกรผู้นำทั้งสิ้นประมาณ 100 คน เกษตรตำบลจะปฏิบัติงานผ่านตัวแทนเกษตรกรผู้นำเหล่านี้ เกษตรตำบลทั้งหมดจะต้องมีความรู้ในด้านการเกษตรทั่ว ๆ ไป เพื่อที่จะสามารถถ่ายทอดความรู้และแก้ปัญหาให้แก่เกษตรกรได้อย่างกว้างขวาง ในปัจจุบันเกษตรตำบลส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงสาขาเกษตรกรรม มีประสบการณ์ในการทำงานน้อยมาก

เกษตรตำบลจะปฏิบัติงานส่วนใหญ่กับเกษตรกรผู้นำตามกำหนดการที่วางไว้ โดยเยี่ยมเกษตรกรผู้นำทุกคนในแต่ละรอบเวลา และหลังจากนั้นเกษตรกรผู้นำแต่ละคนจะถ่ายทอดความรู้ไปสู่เพื่อนบ้านเกษตรกรในส่วนที่ตนรับผิดชอบอีก 10 ครอบครัว ถ้าหากมีเวลาพอเกษตรกรตำบลสามารถไปเยี่ยมเกษตรกรรายอื่น นอกเหนือจากเกษตรกรผู้นำก็ได้ สิ่งสำคัญอันดับแรกจะต้องกระตุ้นให้เกษตรกรผู้นำยอมรับความรู้ใหม่ ๆ ไปปฏิบัติในไร่นา (วิรัตน์ สมตน ,2525 : 9-10)

เกษตรตำบล หมายถึง เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรซึ่งได้รับการแต่งตั้งให้รับผิดชอบงานส่งเสริมการเกษตรระดับตำบล (วิรัตน์ สมตน ,2525 : 3)

เกษตรตำบล หมายถึง เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรตำบล สังกัดกรมส่งเสริมการเกษตร (พงศกร ทิพย์ดนตรี ,2537 : 51)

**2. บทบาทหน้าที่ของเกษตรตำบล**

นอกจากนี้ยุกติ สาริกะภูมิ (2523 : 15-17) กล่าวว่า ในการดำเนินงานให้บังเกิดผลอย่างจริงจังต่อเกษตรกรคือใช้ระบบฝึกอบรมและเยี่ยมเยียน ซึ่งเกษตรตำบลทุกคนต้องมีกุญแจสำคัญที่จะต้องจดจำไปปฏิบัติทุกคนโดยไม่มีข้อยกเว้นคือ

1).ต้องรู้เป้าหมายและจุดเน้นหลัก (impact point) ของงานส่งเสริมการเกษตรในตำบลของตน

2).ต้องเข้ารับการฝึกอบรมรายปักษ์ เพื่อให้มีความรู้ความชำนาญเฉพาะกิจตามความต้องการของเกษตรกรในขณะนั้น

3).ต้องออกเยี่ยมเยียนเกษตรกรตามจุดนัดพบอย่างสม่ำเสมอ 4 วันต่อหนึ่งสัปดาห์ตามแผนที่กำหนดไว้ เพื่อแนะนำความรู้และแก้ไขปัญหาแก่เกษตรกร

4).ต้องทำงานโดยใช้เกษตรกรผู้นำแกนกลาง

ดิเรก ฤกษ์หร่าย (2524 : 15-17) กล่าวว่าบทบาทที่สำคัญของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรมีดังนี้

1).เป็นผู้ชี้แนะเกษตรกรในเรื่องต่อไปนี้

1.1).การตัดสินใจในการคัดเลือกปัจจัยการผลิต

1.2).การลดการเสี่ยงในการประกอบการ

1.3).การนำเอาทรัพยากรและพัฒนาสิ่งที่มีอยู่ในชุมชนไปใช้หมุนเวียนให้บังเกิดผล

1.4).ชี้แนะให้เกษตรกรรู้จักการใช้บริการของรัฐในเรื่องที่เกี่ยวข้องอย่างบังเกิดผล

2).เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ในลักษณะที่เข้าใจง่ายและสามารถปฏิบัติตามอย่างบังเกิดผล

3).เป็นผู้กระตุ้นให้เกษตรกรรู้จักปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของตน

4).เป็นผู้กระตุ้นให้เกษตรกรเกิดความเชื่อมั่น

บทบาทของเกษตรตำบล หมายถึง บทบาทที่กรมส่งเสริมการเกษตรกำหนดให้เกษตรตำบลปฏิบัติอันได้แก่ (วิรัตน์ สมตน ,2525 : 4)

1).การเยี่ยมเกษตรกร

2).การทำงานร่วมกับเกษตรกรผู้นำ

3).การกำหนดเป้าหมายเน้นหนักของงานส่งเสริมการเกษตร

4).การรับการฝึกอบรมรายปักษ์

5).การชักจูงยั่วยุให้เกษตรกรจัดตั้งกลุ่มเกษตรกร กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร และกลุ่มยุวเกษตรกร

6).การช่วยเหลือแนะนำบริการให้แก่เกษตรกรเกี่ยวกับเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช

และนอกจากนั้นบทบาทยังสามารถแบ่งออกได้ดังนี้

1).บทบาทที่ควรจะเป็น (ideal role)

2).บทบาทที่แสดงออกจริง (actual role)

3).บทบาทตามความคาดหวัง (expected role)

วิรัตน์ สมตน (2525 : 14-15) กล่าวว่าตามโครงการปรับปรุงระบบส่งเสริมการเกษตรได้กำหนดบทบาทของเกษตรตำบลไว้ดังนี้

1).เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรประจำตำบลจะต้องเข้ารับการฝึกอบรมทุก ๆ 2 สัปดาห์ต่อ 1 วัน ที่สำนักงานเกษตรอำเภอ ซึ่งเน้นหนักทางภาคปฏิบัติ และจะต้องออกไปเยี่ยมเยียนให้คำแนะนำเกษตรกรเป็นรายบุคคลนอกเหนือจากตัวแทนเกษตรกรของตนเอง

2).คัดเลือกเกษตรกรผู้นำหรือเกษตรกรตัวอย่างในอัตราส่วนเกษตรกรผู้นำ 1 คนต่อเกษตรกร 10 ครอบครัว และเจ้าหน้าที่ส่งเสริมเกษตรประจำตำบล 1 คนจะรับผิดชอบเกษตรกรผู้นำประมาณ 100 คน ซึ่งในการจัดทำแปลงสาธิตการปลูกพืชและเผยแพร่วิชาการแผนใหม่ให้แก่เกษตรกรในเขตตำบลจะผ่านการเกษตรกรผู้นำเป็นหลัก

3).ต้องออกปฏิบัติงานร่วมกับหน่วยอบรมส่งเสริมการเกษตรแบบเคลื่อนที่ เมื่อหน่วยดังกล่าวออกปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรในท้องที่ที่ตนรับผิดชอบอยู่

4).ออกสำรวจและรวบรวมสถิติตัวเลขทางการเกษตรต่าง ๆ อาทิเช่น จำนวนพื้นที่เพาะปลูก เนื้อที่เก็บเกี่ยว การระบาดของศัตรูพืช และข้อมูลจากการสัมภาษณ์เกษตรกรร่วมกับกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน

5).ชักจูง ยั่วยุ ให้จัดตั้งกลุ่มเกษตรกร กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร และกลุ่มยุวเกษตรกรขึ้นในตำบลนั้น ๆ

6).ช่วยเหลือ แนะนำ และบริการเกี่ยวกับเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย และยาปราบศัตรูพืชแก่เกษตรกร

7).ปฏิบัติงานต่าง ๆ ตามที่ได้รับมอบหมายจากเกษตรอำเภอ เกษตรจังหวัด สำนักงานส่งเสริมการเกษตรภาค และกรมส่งเสริมการเกษตร

## พัฒนากร

### 1. ความหมายของพัฒนากร

พัฒนากรเป็นหัวใจของการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชน เป็นผู้ทำงานใกล้ชิดกับประชาชน และมีผลอย่างมากต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวของงานพัฒนาชุมชนในชนบท

ตำแหน่งพัฒนากรมีประวัติมาจาก "ปลัดตำบล" ในสมัยแผนบูรณะชนบท ต่อมาเป็น "ปลัดพัฒนา" หรือปลัดอำเภอพัฒนากรในกระทรวงมหาดไทย และสารนิเทศสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ แล้งจึงได้เป็นพัฒนากรตามกฎ ก.พ. ฉบับที่ 240 ซึ่งออกตามความในพระราชบัญญัติพลเรือน พ.ศ.2497 โดยให้รวมเรียกปลัดอำเภอ พัฒนากรก็ดี สารนิเทศก็ดี เป็นพัฒนากร (จิตจำนงค์ กิติกีรติ ,2531 : 29)

พัฒนากร คือ เจ้าหน้าที่ที่ถูกส่งไปประจำตามตำบลต่าง ๆ ที่เปิดเป็นเขตพัฒนาอำเภอตำบลละ 1 คนเพื่อเป็นผู้ให้การศึกษา รวมกลุ่มคนทำงาน และเป็นผู้ประสานงานระหว่างประชาชนกับทางราชการ (จิตจำนงค์ กิติกีรติ ,2531 : 73)

พัฒนากรเป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายรัฐบาล สังกัดกรมการพัฒนาชุมชน ซึ่งถูกส่งออกไปประจำปฏิบัติงานร่วมกับชาวบ้านในหมู่บ้าน มีพัฒนาการอำเภอเป็นผู้บังคับบัญชารองลงมาจากนายอำเภอ เพื่อทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงคอยให้คำแนะนำช่วยเหลือ สนับสนุน กระตุ้นเตือน และยั่วยุชาวบ้านให้มีความคิดริเริ่ม มีความกระตือรือร้นในอันที่จะปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ การทำงาน ท่าทีและทัศนคติในการดำเนินชีวิต และการประกอบอาชีพเสียใหม่ เพื่อให้เกิดแนวความคิดในการที่จะร่วมกันทำงานและช่วยเหลือตนเองในการสร้างความเจริญให้แก่ตนเองและท้องถิ่นของตนเอง พัฒนากรจึงเป็นเจ้าหน้าที่ระดับหมู่บ้านที่จะต้องเข้าไปประจำทำงานร่วมกับราษฎรในหมู่บ้านอย่างใกล้ชิดตลอดเวลา เพื่อคอยหาวิธีกระตุ้นเตือน ยั่วยุให้ชาวนาชนบทเกิดความตื่นตัว ปรารถนาที่จะมีสภาพความเป็นอยู่และการดำเนินชีวิตที่ดีกว่าเดิม ด้วยการร่วมมือร่วมใจกันปรับปรุงความเป็นอยู่ของตนเอง ของครอบครัว ตลอดจนท้องถิ่นให้ดีขึ้น ดังนั้นโดยทั่วไปแล้วพัฒนากรก็คือ เจ้าหน้าที่ที่ประจำปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนอยู่ในหมู่บ้านในชนบทนั่นเอง (ประทาน คงฤทธิศึกษากร , 2534 : 56)

พัฒนากรเป็นเจ้าหน้าที่ที่สำคัญที่สุดในงานพัฒนาชุมชน งานพัฒนาชุมชนจะประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวก็ขึ้นอยู่กับพัฒนากร ดังนั้นเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการพัฒนาชุมชน พัฒนากรจะต้องทำงานอย่างใกล้ชิดกับประชาชน โดยประจำทำงานร่วมกับประชาชนในระดับหมู่บ้าน มีหน้าที่ให้คำแนะนำ และให้คำปรึกษาหารือแก่คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน และคณะกรรมการสภาตำบล ฝึกอบรมผู้นำท้องถิ่น จัดตั้งกลุ่มอาชีพ และกลุ่มผู้มีความสนใจต่าง ๆ

และทำงานกับกลุ่มเหล่านี้ พัฒนากรจะต้องคอยกระตุ้นเตือนยั่วยุให้ชาวบ้านตื่นตัว เกิดความปรารถนาที่จะอยู่ดีกินดีและร่วมมือร่วมใจกันปรับปรุงตนเอง และครอบครัวของตน ตลอดจนท้องถิ่นให้เจริญก้าวหน้า ภาระกิจของพัฒนากรทั้งหลายต้องนับว่าเป็นงานที่หนัก เพราะนอกจากพยายามส่งเสริมให้ชาวบ้านสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ทางด้านวัตถุให้เกิดขึ้นแล้ว ยังจะต้องเปลี่ยนแปลงจิตใจหรือท่าทีของชาวบ้านเสียใหม่ให้รู้จักช่วยตนเอง รู้จักร่วมมือร่วมใจกันทำงาน ปรึกษาหารือยอมรับความคิดเห็นของคนส่วนมาก อันเป็นรากฐานของการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่แท้จริง ฉะนั้นพัฒนากรจะต้องมีคุณสมบัติพิเศษหลายประการ อาทิเช่น เป็นผู้ที่พร้อมจะเสียสละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อส่วนรวม มีใจรักประชาชน ต้องการช่วยเหลือผู้ที่ได้รับความลำบากให้มีความสุขสบายอยู่ดีกินดี ต้องมีลักษณะเป็นหัวหน้า หรือมีลักษณะเป็นผู้นำเหล่านี้ เป็นต้น

พัฒนากรเป็นข้าราชการของกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย เป็นผู้ที่ได้รับการฝึกอบรมในการทำงานร่วมกับประชาชนชนบทตามหลักการพัฒนาชุมชนมาแล้วอย่างน้อย 4 เดือน ภายหลังจากที่สำเร็จการศึกษามาแล้วจากสถาบันการศึกษา เช่น มหาวิทยาลัย วิทยาลัย หรือโรงเรียนอาชีวศึกษาชั้นสูง พัฒนากรแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท คือ

1).พัฒนากรระดับ 3 พัฒนากรเหล่านี้เป็นเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนระดับ 3 ผู้ซึ่งสำเร็จปริญญาตรีทางสังคมศาสตร์ เช่น รัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ เกษตรศาสตร์ การศึกษาโภชนาการ เป็นต้น

2).พัฒนากรระดับ 2 พัฒนากรเหล่านี้รับจากผู้สำเร็จการศึกษาจากอาชีวศึกษาชั้นสูง ได้รับอนุปริญญาในสาขาวิชาต่าง ๆ

3).พัฒนากรระดับ 1 พัฒนากรเหล่านี้รับจากผู้ที่สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนอาชีวศึกษาในสาขาต่าง ๆ เช่น ช่างไม้ ช่างกล เกษตร เป็นต้น (จิรพรรณ กาญจนะจิตร ,2526 : 71-72)

**2. ลักษณะพิเศษของพัฒนากร**

พัฒนากรที่ดีควรจะต้องมีลักษณะดังนี้

1).พัฒนากรจะต้องเป็นผู้เสียสละเป็นนักบุญ มีลักษณะที่เรียกว่า Missionary Zeal ไม่หวังลาภ ยศ เกียรติ สักการะจากงานที่ทำ แต่ทำเพื่อผลของงานอย่างแท้จริง

2).มีลักษณะเป็นคนเข้ากับคนง่าย เป็นกันเอง ไม่ถือเนื้อถือตัว เพราะพัฒนากรจะต้องประสานงานกับคนประเภทต่าง ๆ ทั้งที่เป็นข้าราชการของรัฐและเอกชน คนธรรมดาทั่วไป หรือจะเรียกว่ามีลักษณะของนักมนุษยสัมพันธ์ที่ดี

3).มีศิลปะหรือความชำนิชำนาญในการพูดโน้มน้าวจิตใจคน ให้เห็นคล้อยตามให้พอควร ถ้าไม่เป็นพรสวรรค์มาจากกำเนิด สิ่งนี้ก็สามารถฝึกฝนให้เกิดขึ้นได้ พัฒนากรจะต้องใช้ลมปาก หรือฝีปากเป็นอย่างมาก

4).พัฒนากรจะต้องมีความรู้รอบด้าน (Generalist) เพราะจะต้องช่วยชาวบ้านแก้ปัญหาต่าง ๆ เกือบทุกด้าน อย่างน้อยก็เป็นการปฐมพยาบาล เพื่อรอเวลาให้หมอที่มีความรู้เฉพาะอย่างมาแก้ไขโดยตรงต่อไป

5).มีความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ เพราะงานของพัฒนากรในหลาย ๆ อย่างจะต้องมีการถ่ายทอดความรู้จากผู้เชี่ยวชาญ หรือชำนาญเฉพาะสาขาไปสู่ประชาชนคนธรรมดา พัฒนากรเป็นครูผู้ฝึกสอนประชาชนด้วย

6).พัฒนากรจะต้องรู้ใจของชาวบ้านและข้าราชการ นั่นคือจะต้องรู้ขนบธรรมเนียมของทั้งชาวบ้านและข้าราชการ ว่าเขาทำอะไรกันอย่างไรตามวัฒนธรรมของเขา จะต้องพูดภาษาเดียวกันได้ (Speak same language) ความรู้เรื่องนี้หรือลักษณะพิเศษนี้จะช่วยให้พัฒนากรเป็นคนเข้าไหนเข้าได้ ไม่เกะกะเก้งก้างทุกกาลเทศะ (จิตจำนงค์ กิติกีรติ ,2531 : 30-31)

**3. บทบาทและหน้าที่ของพัฒนากร**

**3.1 บทบาทของพัฒนากร**

พัฒนากรมีบทบาทที่สำคัญอยู่ 3 ประการ คือ

**1). เป็นตัวเชื่อมโยง (Link)** บทบาทของตัวเชื่อมโยง คือ เชื่อมโยงระหว่างชาวบ้านกับหัวหน้าผู้ให้บริการของรัฐ เพราะฉะนั้นในการเชื่อมโยงนี้ยังแยกออกเป็น 3 หน้าที่ คือ

1.1).หน้าที่ในการนำ เป็นผู้นำความต้องการของชาวบ้านมาให้เจ้าหน้าที่ด้านต่าง ๆ ของราชการได้ทราบ และนำเอาบริการของรัฐลงไปสู่ประชาชนในหลักการนั้น ความต้องการและความจำเป็นของชาวบ้านมีอยู่เองแล้ว โดยพัฒนากรมิได้ไปสร้างทำขึ้น และเช่นเดียวกัน ความช่วยเหลือและบริการของรัฐที่จะให้แก่ประชาชนก็เป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ทุกฝ่ายของรัฐบาลอยู่แล้ว โดยพัฒนากรมิได้เพิ่มมาทำให้เกิดขึ้นใหม่ภายหลัง พัฒนากรเพียงแต่นำผู้ขอบริการกับผู้ให้บริการมาพบกันเท่านั้น ตัวอย่างเช่น วัวควายกำลังเป็นโรคระบาดอยู่ในหมู่บ้าน กำนันแจ้งไปว่าเจ้าหน้าที่จะเข้าไปช่วยเหลือได้อาจจะใช้ระยะเวลานานหรือบางทีเขาก็มาไม่ได้ พัฒนากรจะต้องเป็นผู้นำคือนำเจ้าหน้าที่วิชาการต่าง ๆ เข้าไปเพื่อแก้ปัญหาในหมู่บ้าน และในขณะเดียวกันก็นำชาวบ้านเข้ามาสู่เจ้าหน้าที่วิชาการเพื่อที่จะได้รับความรู้ในสิ่งที่ชาวบ้านต้องการ นี่คือหน้าที่ใน

JOHN F. KENNEDY LIBRARY
PRINCE OF SONGKLA UNIVERSITY
PATTANI THAILAND


การเชื่อมโยง นอกจากนั้นจะต้องทำความเข้าใจด้วยว่า พัฒนากรมิใช่ผู้ยุยงให้ชาวบ้านเรียกร้องต้องการให้รัฐบาลเกินกว่าเหตุ เพราะเป้าหมายแรกของการพัฒนาชุมชนคือการให้ชาวบ้านพยายามใช้ทรัพยากรของตนเอง แก้ไขปัญหาของตนเองก่อนโดยไม่ต้องขอความช่วยเหลือจากผู้อื่น ต่อเมื่อทรัพยากรของตนมีไม่พอ และปัญหาความจำเป็นและความต้องการของตนนั้น เป็นเรื่องที่ประเทศชาติส่วนรวมมีหน้าที่รับผิดชอบอยู่ จึงขอความช่วยเหลือจากรัฐบาล ซึ่งเป็นตัวแทนของประเทศชาติที่สามารถจัดแบ่งโภคทรัพย์จากแหล่งที่มีมากกว่าไปสู่แหล่งที่มีน้อยกว่าได้ตามหลักแห่งความเป็นธรรมของสังคมร่วมกัน

1.2).หน้าที่ในการประสานงาน คำสั่งทั้งปวงไม่ว่าจะมาจากกระทรวงไหนก็ตาม สั่งมายังจังหวัด จังหวัดสั่งมายังอำเภอ อำเภอก็มีหน้าที่หลายฝ่าย อาทิเช่น เกษตร ปศุสัตว์ อนามัย ฯลฯ ถ้าเจ้าหน้าที่ทุกคนวิ่งเข้าไปในหมู่บ้านในวันเดียวกัน ชาวบ้านเขาจะทำอย่างไร ชาวบ้านจะต้องฟังชั่วโมงนี้เรื่องอนามัย ชั่วโมงนี้ฟังเรื่องการศึกษา ชั่วโมงนี้ฟังเรื่องการเกษตร มันเป็นไปไม่ได้ เพราะฉะนั้นการประสานงานในหน้าที่ของพัฒนากรคือต้องติดต่อกับเจ้าหน้าที่ทางฝ่ายวิชาการ เพื่อให้ทราบถึงแนวของงานที่เขาจะต้องไปปฏิบัติในหมู่บ้าน และวางแผนงานร่วมกับนักวิชาการต่าง ๆ เพื่อเป็นการประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่วิชาการทั้งมวลกับงานของพัฒนาชุมชน ที่เป็นบทบาทที่เรียกว่าตัวเชื่อมโยงกับเจ้าหน้าที่

1.3).หน้าที่ในการติดตาม เมื่อพัฒนากรทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมโยงแล้ว งานทั้งปวงอย่างที่ยกตัวอย่างมา คือเมื่อมีโรคระบาดเกิดขึ้น เจ้าหน้าที่ปศุสัตว์เข้าไปฉีดยา แล้วผลจะเป็นอย่างไรต่อไป จะดีขึ้น เลวลง หรือจะต้องทำอย่างไร พัฒนากรจะต้องติดตาม หรือเรื่องที่ทางอำเภอมีกิจการสิ่งใดที่จะต้องติดต่อกับชาวบ้าน เราก็จะต้องติดตามจัดทำไว้ในโครงการ นี่เป็นเพียงหน้าที่บทบาทด้านเดียวของพัฒนากรที่ทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมโยงเท่านั้น ก็ต้องทำถึง 3 ประการดังกล่าวมาแล้ว

**2).เป็นตัวร่วมปฏิบัติการ (Catalyst)** คำว่าตัวร่วมปฏิบัติการนี้สืบเนื่องมาจากคำจำกัดความของงานพัฒนาชุมชน งานพัฒนาชุมชนนั้นองค์การสหประชาชาติหรือทั่วโลกยอมรับว่าเป็นขบวนการปฏิบัติระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลกับประชาชนที่จะร่วมกันทำการปรับปรุงสิ่งที่ไม่ดีให้ดีขึ้น แก้ไขสิ่งที่ไม่ดีให้ดีขึ้น หรือเพิ่มพูนสิ่งที่ดีแล้วให้ดียิ่งขึ้น เพราะฉะนั้นการร่วมปฏิบัติการอันนี้พัฒนากรจึงต้องเป็นผู้คิด ผู้วางแผนการทำงานร่วมกับชาวบ้าน ฉะนั้นในการที่จะต้องทำหน้าที่เป็นตัวร่วมปฏิบัติการนี้ก็ต้องแยกหน้าที่ออกได้อีก 3 ประการ คือ

2.1).เป็นผู้วางแผนงาน ในการพัฒนาตำบลหมู่บ้าน ได้กำหนดให้สภาตำบลเป็นผู้วางแผนพัฒนา 5 ปี ในทางปฏิบัติกรมฯ ได้มีคำสั่งแล้วให้พัฒนากรทั้งหลายร่วมทำงานกับตำบลให้ทุกตำบลวางแผนพัฒนาตำบล และก่อนที่พัฒนากรจะไปร่วมวางแผนได้ พัฒนากรจะต้อง

วจ
630.42
ป๑๒๗
๒๕๒๗

สำรวจข้อมูล แล้วเอาข้อมูลมาวิเคราะห์แล้วจึงวางแผน ซึ่งจะต้องมีการประชุมกับกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน กรรมการสภาตำบลนี่เป็นหน้าที่ในเรื่องการที่จะต้องวางแผนปฏิบัติ

2.2).เป็นตัวจัดตั้งกลุ่ม คือตัวรวมกลุ่มก้อนงานพัฒนาชุมชนขึ้น จะไปแนะนำกับราษฎรแต่ละบุคคล แต่ละครอบครัวนั้นทำได้ยาก เพราะฉะนั้นพัฒนากรจึงต้องเป็นตัว organizer คือการจัดกลุ่มให้มีขึ้นในตำบล หมู่บ้าน อาจจะเป็นกลุ่มอาชีพ กลุ่มเยาวชนสตรี กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มพ่อเรือน ต้องสร้างกลุ่มขึ้นมาเพื่อให้กลุ่มเหล่านั้นเข้ามาดำเนินการแก้ไข้ปัญหาในสิ่งที่เขาต้องการ

2.3).เป็นผู้ปฏิบัติ คำว่าทำหน้าที่ในการปฏิบัติการนี้นั้นเป็นการปฏิบัติการทางวิชาการจะเห็นว่างานพัฒนาชุมชนทุกเรื่อง ต้องใช้หลักทางวิชาการทั้งนั้น พัฒนากรจะไปแนะนำราษฎรให้ใช้ส้วมก็ต้องมีการศึกษาเสียก่อนให้รู้ว่าส้วมของราษฎรนี้เป็นส้วมซึม หรือส้วมบ่อถัง หรือส้วมบ่อขุด ตั้งที่ไหนอย่างไร เพื่อสุขาภิบาลอะไร การจะสร้างส้วมก็จะต้องรู้วิธีการตามวิชาการสร้างส้วมแต่ละชนิดด้วยถ้าหากว่าราษฎรมีความจำเป็นต้องสร้างสะพาน พัฒนากรก็จำเป็นที่จะต้องรู้วิชาช่างไม้ จะต้องมีแบบแปลน แบบพิมพ์เขียว ถ้าราษฎรต้องการปิดกั้นน้ำเพื่อเหมืองฝายชลประทาน ก็ต้องมีการสำรวจพื้นที่ทางภูมิ มีพิมพ์เขียว มีแผนภาพ ผังภูมิ จึงจะเป็นแผนงานที่ปฏิบัติถูกต้องในทางวิชาการ และเมื่อมีการทำงาน พัฒนากรก็จะต้องเข้าไปทำงานกับราษฎรในเรื่องที่จะก่อสร้างงานให้ถูกต้องตามหลักวิชาการนั้น นี่คือเป็นตัวปฏิบัติการร่วม

**3).เป็นผู้ส่งเสริม ( Extension Worker)** ที่เรียกว่าพนักงานส่งเสริม เรามีคำว่าพนักงานส่งเสริมการเกษตร พนักงานส่งเสริมอนามัย ส่วนพัฒนากรก็เป็นพนักงานส่งเสริมพัฒนาชุมชน (Extension Community Development Worker) เพราะฉะนั้นการเป็นตัวพนักงานส่งเสริมนั้น มีหลักในการทำงาน 3 ประการ คือ

3.1).การฝึกอบรม คือการเพิ่มพูนทักษะให้แก่ชาวบ้านในวิชาชีพที่เขาทำอยู่ อาทิ เช่น ชาวบ้านประกอบอาชีพในการตัดยาง ต้องทำการฝึกอบรมให้รู้เรื่องยาง เช่น ยางที่ตัดนั้นเขาตัดถูกหลักวิชาไหม ตัดอย่างไรมันถึงจะได้น้ำยางดี ยางอายุแค่ไหนถึงจะตัดยางได้ ตัดแล้วเก็บยางยังไงรักษาน้ำยางอย่างไร นี่เป็นเรื่องการอาชีพที่จะต้องมีการอบรม ซึ่งเรียกว่าเป็นการเพิ่มพูนทักษะในการประกอบอาชีพ เพราะฉะนั้นพัฒนากรจะต้องทำหน้าที่นี้เช่นกัน ถ้าพัฒนากรเรียนมาทางช่างอาจทำไม่ได้ ก็ต้องเป็นผู้จัดการรวมกลุ่มคนขึ้นมา เชิญวิทยากรจากจังหวัด อำเภอ หรือจากส่วนราชการภายนอกเข้าไปดำเนินการเป็นผู้ฝึกอาชีพให้แก่ราษฎร การฝึกอาชีพให้แก่ราษฎรนั้นไม่จำเป็นต้องตั้งเป็นเรื่องโครงการใหญ่โต ทำวันเดียวก็ได้ สามวันก็ได้ สี่วันก็ได้ ห้าสิบคนก็ได้ สิบคนก็ได้ ร้อยคนก็ได้ สุดแท้แต่กลุ่ม สุดแท้แต่ความจำเป็นที่เกิดขึ้น และพัฒนากรต้องการให้เขาได้รู้

3.2).การสาธิต การสาธิตนี้จะต้องมีอยู่เสมอ เช่น ถ้าพัฒนากรเอาพืชสิ่งหนึ่งเข้าไปแนะนำราษฎรซึ่งเป็นพืชชนิดใหม่ก็ต้องมีการสาธิต คือทำแปลงทดลองให้เขาดู ถ้าจะสอนคนให้ตัดเสื้อก็ต้องมีการสาธิตให้ดูเหมือนกัน หรือแม้เป็นการประกวดหมู่บ้านก็เป็นการสาธิตทั้งนั้น เพราะฉะนั้นงานสาธิตนี้เป็นงานที่จะต้องกระทำอยู่ต่อเนื่องในทุกกรณีที่พัฒนากรดำเนินการส่งเสริมราษฎร ในเรื่องที่เป็นของใหม่ การสาธิตที่จะต้องทำในงานของการส่งเสริมนี้นั้น นอกจากจะมีการเพิ่มทักษะโครงการสาธิตและแสดงให้ทราบแล้ว ก็อาจจะต้องมีการสาธิตรายปักษ์นี้คือ สามเดือนอาจจะทำครั้งหนึ่ง หกเดือนอาจทำครั้งหนึ่ง หรือหนึ่งปีทำครั้งหนึ่งก็ได้ สุดแท้แต่ในตำบลหนึ่ง ๆ ถ้ามีโครงการอยู่ในตำบลหลายโครงการ เช่น อาจจะมีโครงการส่งเสริมการเลี้ยงวัว โครงการส่งเสริมการเลี้ยงไก่ โครงการส่งเสริมการเลี้ยงสุกร หรือโครงการปลูกสวนยาง ซึ่งเป็นเรื่องของชาวบ้านในตำบลนั้น เขาดำเนินการอยู่ เพราะฉะนั้นการสาธิตรายปักษ์ก็คือ การจัด งานวันเกษตร งานวันพัฒนาขึ้นในหมู่บ้าน หรือนำกลุ่มเหล่านี้ คือ กลุ่มเลี้ยงโค เลี้ยงไก่ เลี้ยงสุกร กลุ่มสวนยาง จัดเข้าไปเป็นกลุ่ม แสดงวิธีดำเนินงานตั้งแต่ต้นจนจบ อันนี้เขาเรียกว่าการสาธิตรายปักษ์

3.3).การประชาสัมพันธ์ พัฒนากรจะต้องทำการโดยวิธีการของวันสาธิต เพื่อประชาสัมพันธ์การทำงานของตนให้บุคคลและกลุ่มบุคคลได้ทราบว่าขณะนี้ได้ดำเนินการอะไร ทำที่ไหน อย่างไร เพื่อเป็นการดึงดูดความสนใจของบุคคลและกลุ่มคนให้เข้ามาร่วมมือได้ในที่สุด เท่ากับเป็นการโฆษณางานของพัฒนากรไปในตัวด้วย (จีรพรรณ กาญจนะจิตร , 2526 : 73-76)

**3.2 หน้าที่ของพัฒนากร**

จากเอกสารของกรมการพัฒนาชุมชนที่ได้เสนอหลักการและเหตุผลขอเทียบตำแหน่งที่เรียกชื่ออย่างอื่นต่อ ก.พ. ได้แสดงให้เห็นถึงหน้าที่ของพัฒนากรไว้ดังต่อไปนี้

1).เป็นเจ้าหน้าที่แนะนำ กระตุ้นเตือนให้ราษฎรรู้จักริเริ่มที่จะปรับปรุงฐานะของตนให้ดีขึ้นทั้งในเศรษฐกิจและสังคม

2).เป็นเจ้าหน้าที่ส่งเสริม แนะนำให้การศึกษาในด้านเกษตรกรรม เพื่อให้ราษฎรยอมรับเอาวิธีการเกษตรแผนใหม่ไปใช้ โดยประสานงานกับเจ้าหน้าที่ทางวิชาการ

3).เป็นเจ้าหน้าส่งเสริมให้ราษฎรใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ในการประกอบอุตสาหกรรมในครอบครัว เพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่ราษฎรให้มากขึ้น

4).เป็นเจ้าหน้าที่ส่งเสริมให้ราษฎรมีพลานามัยสมบูรณ์ดีขึ้น ตลอดจนการส่งเสริมสวัสดิภาพของครอบครัว เพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่ราษฎรให้มากขึ้น

5).เป็นเจ้าหน้าที่อบรมท้องถิ่น เพื่อเป็นหัวแรงสำคัญในการปรับปรุงท้องที่แนะนำราษฎรให้ทำงานร่วมมือกับพัฒนากรและเจ้าหน้าที่ฝ่ายวิชาการอื่น ๆ

6).เป็นเจ้าหน้าที่ส่งเสริมให้ราษฎรรู้จักการปกครองตัวเองตามระบอบประชาธิปไตย

7).เป็นเจ้าหน้าที่ติดต่อประสานงานทางวิชาการให้ถึงราษฎรตามความต้องการของราษฎร

8).เป็นเจ้าหน้าที่ติดตามผลการดำเนินงาน ประเมินผลงาน และส่งเสริมการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่วิชาการในหมู่บ้าน

9).ร่วมมือกับเจ้าหน้าที่วิชาการเพื่อแก้ไขปัญหาทางวิชาการในหมู่บ้าน

จากบทบาทและหน้าที่ของพัฒนากรตามที่ได้กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าพัฒนากรนั้นมีหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างกว้างขวาง ในการดำเนินงานพัฒนากรจึงจำเป็นจะต้องเข้าไปประจำปฏิบัติงานคลุกคลีอยู่อย่างใกล้ชิดกับชาวบ้านในหมู่บ้าน เพื่อสร้างความสนิทสนมคุ้นเคย ความเชื่อถือไว้วางใจ และเพื่อสามารถจะได้ศึกษาถึงสภาพของชุมชนให้ทราบถึงปัญหาและความต้องการของชาวบ้านได้อย่างแท้จริง ในการนี้กระทรวงมหาดไทยได้กำหนดระเบียบปฏิบัติของพัฒนากรในเรื่องระยะเวลาที่จะต้องเข้าไปประจำปฏิบัติงานในหมู่บ้านไว้ว่า ให้พัฒนากรออกปฏิบัติหน้าที่และทำงานร่วมกับประชาชน และประจำอยู่ในหมู่บ้านตามวัน เวลาราชการ หมายความว่าพัฒนากรจะต้องเข้าไปพักอาศัยและอยู่ประจำปฏิบัติงานในหมู่บ้าน ร่วมกับชาวบ้านไม่น้อยกว่าเดือนละ 22 วัน

อย่างไรก็ดีในการที่พัฒนากรจะเข้าไปทำงานร่วมกับประชาชนตามบทบาทและหน้าที่ที่ได้กล่าวมานี้ได้สำเร็จ ก็จะต้องมีหลักการสำหรับยึดเป็นแนวทางดำเนินงานอยู่ ซึ่งในเรื่องนี้ ดร. แบ็ตเต้น (Dr. Batton) ได้กำหนดหลักการที่สำคัญบางประการสำหรับพัฒนากรในการที่จะเข้าไปดำเนินงานร่วมกับประชาชนไว้ดังนี้

1).พัฒนากรจะต้องสร้างความสัมพันธ์ฉันท์มิตร และความไว้วางใจให้เกิดขึ้นกับชาวบ้านที่ตนจะต้องทำงานร่วมด้วย

2).พัฒนากรจะต้องทำความตกลงกับชาวบ้านเสียก่อนว่า ควรจะเปลี่ยนแปลงในเรื่องอะไร

3).พัฒนากรจะต้องแสดงให้ชาวบ้านเห็นว่า การเปลี่ยนแปลงนั้นไม่เป็นอันตรายแก่ฐานะของชาวบ้าน

4).พัฒนากรจะต้องสนใจที่จะทำงานร่วมกับกลุ่มคน

นอกจากนี้โดยที่พัฒนากรมีบทบาทและหน้าที่ที่สำคัญในการที่จะต้องคอยให้คำแนะนำ กระตุ้นเตือน ยั่วยุ ให้ประชาชนเกิดความสนใจ กระตือรือร้นที่จะเข้ามาร่วมมือทำงานเพื่อปรับปรุงสร้างความเจริญให้แก่ท้องถิ่นของตนให้มาก การที่จะส่งเสริมให้ประชาชนเกิดความสนใจและกระตือรือร้นได้ พัฒนากรก็จะต้องมีหลักในการดำเนินงาน ซึ่งนายสาย หุตะเจริญ อธิบดีกรมการพัฒนาชุมชนได้ให้หลักเกณฑ์ไว้ ดังนี้

1). การติดต่อกับประชาชนโดยตรง

2). การสาธิตผลงาน

3). การสาธิตแบบของการทำงานวิธีใหม่

4). การทำงานกับผู้นำท้องถิ่น

5). การทำงานเป็นกลุ่ม

6). การใช้อุปกรณ์โสตทัศนศึกษา

ตามที่กล่าวมานี้จะเห็นว่าพัฒนากรเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลที่มีบทบาทสำคัญมากในการดำเนินงานพัฒนาชุมชน โดยเป็นตัวจักรสำคัญที่สามารถจะทำให้งานพัฒนาชุมชนล้มเหลวหรือประสบความสำเร็จได้ ทั้งนี้เพราะว่า พัฒนากรเป็นเจ้าหน้าที่ชั้นแนวหน้าที่ออกไปประจำทำงานร่วมกับราษฎรในท้องถิ่นต่าง ๆ เป็นผู้ติดต่อกับประชาชนในท้องถิ่นที่ต้องการจะพัฒนาและเป็นผู้นำนโยบายของทางราชการและกรมการพัฒนาชุมชนไปปฏิบัติให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น ดังนั้นหากพัฒนากรเป็นผู้ที่เสียสละและทุ่มเทชีวิตจิตใจเพื่องานนี้อย่างจริงจังแล้ว งานพัฒนาชุมชนก็จะเป็นที่ยอมรับนับถือและเป็นที่ไว้วางใจของประชาชนที่จะให้ความร่วมมือในการดำเนินงานมากยิ่งขึ้นต่อไป (ประทาน คงฤทธิศึกษากร ,2534 : 60-62)

## เศรษฐกิจแบบพอเพียง

### 1. ความหมายเศรษฐกิจแบบพอเพียง

ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี (สำนักงานจัดการทรัพย์สินส่วนพระองค์, 2541 : 1)

ความพอเพียง คือ เป็นแก่นหรือกุญแจสำคัญ ที่บรรดากลุ่มท้องถิ่นนิยมเสนอเป็นหลักการที่ควรยึดเพื่อต้านทานกระแสโลกาภิวัตน์ (ผาสุก พงษ์ไพจิตร , 2542 : 19)

ความเพียงพอนั้น สิ่งสำคัญคือ การตั้งความหวัง ถ้าเรามิได้หวังสูงเกินไป มองชีวิตในแง่ดี รู้จักคิดเพียงพอกับสิ่งที่มีสิ่งที่ได้ ก็สามารถรู้สึกเพียงพอได้ ชีวิตก็เบิกบานมีความสุข และความเพียงพอนี้ไม่ได้หมายความว่า ทุกครอบครัวจะต้องผลิตอาหารของตัว จะต้องทอผ้าใส่ให้ตัวเองสำหรับครอบครัว อย่างนั้นมันเกินไป แต่ว่าในหมู่บ้านหรือในอำเภอจะต้องมีความพอเพียงพอสมควร (มนตรี ศรไพศาล, 2542 : 68)

ความเพียงพอ (การอุ้มชูตนเองได้) คือ ผลผลิตเทียบกับความต้องการ การเพิ่มผลผลิตและลดความต้องการ ย่อมทำให้มีความเพียงพอได้ (มนตรี ศรไพศาล, 2542 : 71)

ความพอเพียง หมายถึง พอเพียงในอย่างน้อย 7 ประการด้วยกัน คือ (ประเวศ วะสี, 2542 : 4-5)

1).พอเพียงสำหรับทุกคน ทุกครอบครัว

2).จิตใจพอเพียง ทำให้รักและเอื้ออาทรคนอื่นได้ คนที่ไม่พอจะรักคนอื่นไม่เป็นและทำลายมาก

3).สิ่งแวดล้อมพอเพียง การอนุรักษ์และเพิ่มพูนสิ่งแวดล้อม ทำให้ยังชีพและทำมาหากินได้ เช่น การทำเกษตรผสมผสาน ซึ่งได้ทั้งอาหาร ได้ทั้งสิ่งแวดล้อม และได้ทั้งเงิน

4).ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง การรวมตัวกันเป็นชุมชนที่เข้มแข็งจะทำให้สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ เช่น ปัญหาสังคม ปัญหาความยากจน หรือปัญหาสิ่งแวดล้อม

5).ปัญญาพอเพียง มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ และปรับตัวได้อย่างต่อเนื่อง

6).อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง

7).มีความมั่นคงพอเพียง ไม่ใช่วูบวาบ เดี๋ยวจนเดี๋ยวรวยแบบกะทันหัน เดี๋ยวตกงานไม่มีกินไม่มีใช้ ถ้าเป็นแบบนั้นประสาทมนุษย์คงทนไม่ไหวต่อความผันผวนที่เร็วเกิน จึงสุขภาพจิตเสีย เครียด เพี้ยน รุนแรง ฆ่าตัวตาย ติดยา ดังนั้นความมั่นคงจึงทำให้สุขภาพจิตดี

คำว่า "พอเพียง" มีความหมายกว้างขวางกว่าความสามารถในการพึ่งตัวเองหรือความสามารถในการยืนบนขาของตัวเอง เพราะความพอเพียงหมายถึงการที่มีความพอ คือมีความโลภน้อย เมื่อโลภน้อยก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย ถ้าประเทศใดมีความคิดนี้ มีความคิดว่าทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่าพอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภ อย่างมากคนเราก็อาจเป็นสุข พอเพียงนี้อาจจะมีมาก อาจจะมีหรูหราก็ได้ แต่ว่าไม่ต้องเบียดเบียนคนอื่น พร้อมกันนั้นพระองค์ก็สรุปในที่สุดว่า "ความพอเพียงนี้ก็แปลว่า ความพอประมาณและความมีเหตุผล" (อภิชัย พันธเสน, 2542 : 9)

**2. ทฤษฎีความพอเพียง**

จากกระแสพระราชดำรัสเศรษฐกิจพอเพียง นักเศรษฐศาสตร์ที่มาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันจากการประชุมโต๊ะกลมสองครั้ง คือครั้งแรกเมื่อวันที่ 26 สิงหาคม 2542 ระหว่างเวลา 8.30-12.00 น. ณ โรงแรมเซ็นทรัลแกรนด์พลาซ่า และครั้งที่สองเมื่อวันที่ 16 กันยายน 2542 ระหว่างเวลา 8.30-15.00 น. ณ โรงแรมมารวยการ์เด้น อาจจะสรุปได้ว่ามีความเห็นในพิสัยต่างกันที่หลากหลาย เริ่มจากฝ่ายที่เห็นว่าอยู่เหนือแนวคิดของวิชาเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่สอนกันอยู่ในสถาบันอุดมศึกษาต่าง ๆ ทั่วโลกในปัจจุบัน กับอีกขั้วหนึ่งเห็นว่าสามารถประยุกต์เข้ากับแนวคิดเศรษฐศาสตร์ปัจจุบันได้เป็นอย่างดี เพื่อจะให้ได้ภาพชัดเจน จะแยกเป็นสี่กลุ่มใหญ่ ๆ คือ กลุ่มที่อธิบายว่าเหนือแนวคิดของวิชาเศรษฐศาสตร์ กลุ่มที่อยู่ตรงกลาง กลุ่มที่อธิบายว่าสอดคล้องเป็นอย่างดีกับเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก และกลุ่มที่มีความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์อื่น ๆ โดยที่นักเศรษฐศาสตร์แต่ละคนอาจจะมีความเห็นร่วมมากกว่าหนึ่งกลุ่มก็ได้ แต่ที่นำมาแยกเป็นกลุ่มก็เพื่อความสะดวกในการจำแนกเพื่อความชัดเจนแก่ผู้อ่าน โดยไม่เน้นแนวคิดของนักเศรษฐศาสตร์ท่านใดท่านหนึ่งโดยเฉพาะ

1).กลุ่มที่อธิบายว่าเศรษฐกิจพอเพียงเป็นความคิดที่เหนือแนวคิดเศรษฐศาสตร์ มีความเห็นว่าเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง การลดความอยากลงมาสู่ระดับที่พึ่งตนเองได้พอเพียง เป็นสิ่ง

เดียวกับภูมิปัญญาไทย และเป็นการประยุกต์ศาสนาเข้ามาในระบบเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นเรื่องจิตวิญญาณของคนในประเทศกับเรื่องภูมิปัญญาของคนในประเทศ เป็นทุนทางสังคมของประเทศ ซึ่งจะต้องรู้จักใช้เพราะมีผลสำคัญต่อพื้นฐานและทิศทางการพัฒนาประเทศ เป็นทิศทางที่ใช้หลักพุทธศาสนามาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ นั่นคือ การเน้นการพึ่งตนเอง ต้องการลดความอยากลงมาสู่ในระดับที่พึ่งตนเองได้ ตรงนั้นเรียกว่าพอดี เป็นความแข็งแรงเพราะไม่ต้องพึ่งผู้อื่น และจะเริ่มรู้สึกว่ามีเหลือ คือเหลือเวลา เหลือความรู้ เหลือปัญญา เหลือความเมตตา เหลือความเอื้อเฟื้อ เหลือทุน เมื่อพบว่าเหลือ ก็จะเริ่มมีความสามารถในการให้และเมื่อสามารถให้ได้ก็จะพบความสุข

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นเศรษฐกิจที่เน้นการพึ่งตนเอง เป็นเรื่องของเศรษฐกิจชุมชน เป็นเรื่องเศรษฐกิจของคนส่วนใหญ่ของประเทศ ซึ่งอยู่แบบชุมชน ไม่ได้อยู่แบบปัจเจกชน ทั้งนี้เพราะความสัมพันธ์ของปัจเจกชนนั้นมิได้มีเฉพาะมิติที่เป็นความสัมพันธ์กับตลาดเท่านั้น แต่มีความสัมพันธ์ต่อครอบครัวและชุมชนในมิติอื่น ๆ ที่การวิเคราะห์จากเศรษฐกิจระบบตลาดแต่เพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอ เพราะในสังคมไทยชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ อันเป็นพื้นฐานของเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของไทยมาช้านาน เป็นรากฐานของชีวิตและสังคมของประเทศชาติ ดังนั้นถ้าจะทำความเข้าใจกับเศรษฐกิจพอเพียง นักเศรษฐศาสตร์จะต้องหันเหความสนใจจากระบบทุนและการศึกษาทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ในบริบทของตะวันตกซึ่งเน้นปัจเจกชน มาสนใจระบบเศรษฐกิจซึ่งเป็นแบบชุมชน ซึ่งเป็นพื้นฐานระบบเศรษฐกิจของไทย

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องของความพอดี ซึ่งเป็นเรื่องของแนวคิดและปรัชญาที่อยู่เหนือวิชาเศรษฐศาสตร์ เพราะโยงไปถึงศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งศาสนาพุทธ อย่างที่ E.F. Schumacher เขียนในหนังสือที่ชื่อว่า Small Is Beautiful หรือพุทธเศรษฐศาสตร์เพราะในทางเศรษฐศาสตร์มักจะเน้นให้ได้มากที่สุด (maximization) เหมือนขยายความต้องการไม่มีที่สิ้นสุด นี้คือแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ซึ่งไม่มีความพอดี เศรษฐกิจพอเพียงจึงไม่น่าจะมีความหมายเหมือนจุดดุลยภาพ (equilibrium) ในวิชาเศรษฐศาสตร์ แต่ก็เกี่ยวโยงกับแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ในแง่ที่ทางเศรษฐศาสตร์จะมีปัญหาเรื่องความต้องการที่ไม่สิ้นสุด ทำอย่างไรเราจึงจะทำให้คนมีเหตุผลในลักษณะที่มีความพอดี แต่ก็เชื่อว่ามาตราการทางเศรษฐศาสตร์และนโยบายทางเศรษฐศาสตร์สามารถควบคุมความโลภและกิเลสของคนได้

แต่ถ้าหากจะโยงเศรษฐศาสตร์พอเพียงไปสู่สิ่งที่นักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักคุ้นเคย เป้าหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ (economic security) เศรษฐกิจพอเพียงนั้นน่าจะนำไปสู่เป้าหมายของการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจเหมือน เช่นในกรณีของเศรษฐกิจการเกษตร ที่ประเทศส่วนมากเน้นความมั่นคงทางอาหาร ถึงแม้ว่าจะมีต้นทุนในการผลิตสูง เพื่อรักษาการจ้างงาน และภาคเกษตรของตนเอาไว้ เพราะในบางครั้งเมื่อมีเหตุ

การณ์ไม่ปกติ เช่นสงครามหรือเกิดภาวะขาดแคลนทั่วโลก ถึงแม้จะมีเงินก็หาซื้ออาหารไม่ได้ ดังนั้นการสร้างความมั่นคงทางอาหาร หรือในกรณีเศรษฐกิจพอเพียงนี้เป็นการสร้างความมั่นคงให้เป็นระบบเศรษฐกิจในระดับหนึ่ง จึงเป็นระบบเศรษฐกิจที่มีความจำเป็นจะต้องทำให้เกิดมีขึ้นเป็นสำคัญ เพื่อช่วยลดความเสี่ยงหรือความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจในระยะยาว

2).กลุ่มที่มีความคิดตรงกลาง มีความเห็นว่าเศรษฐกิจพอเพียง มีองค์ประกอบที่สำคัญสามส่วน จะขาดส่วนหนึ่งส่วนใดมิได้ ความพอดีที่กล่าวถึงนี้อาจจะใกล้เคียงกับความหมายดุลยภาพ (equilibrium) ในทางเศรษฐศาสตร์แต่เน้นดุลยภาพที่มีความเป็นพลวัตร คือมีการปรับตัวตลอดเวลา ขึ้นอยู่กับสถานะการณ์และความเหมาะสมของแต่ละบุคคลหรือกลุ่มของบุคคล ในส่วนที่เกี่ยวกับความเสี่ยง คือการสร้างภูมิคุ้มกันหรือการลดความเสี่ยง คือให้ปลอดภัยจากความแปรผันมากที่สุด มีลักษณะที่ยั่งยืน (sustainability) ซึ่งขึ้นอยู่กับว่าจะต้องการความปลอดภัยมากน้อยเพียงใด ดังนั้นความพอดีในอีกความหมายหนึ่งก็คือ การกระจายไม่ให้เกิดความเสี่ยง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเสี่ยงที่ไม่สามารถควบคุมได้ ดังนั้นการความเสี่ยงประเภทดังกล่าวจึงต้องพยายามกระจายความเสี่ยงหรือสร้างภูมิคุ้มกัน และอีกวิธีหนึ่งที่จะลดความเสี่ยงก็คือ การพึ่งตนเอง ก็คือพยายามเพิ่มขีดความสามารถในการควบคุมปัจจัยที่ก่อให่เกิดความไม่แน่นอนต่าง ๆ ในส่วนที่แต่ละคนสามารถควบคุมได้ด้วยตัวเองให้มากที่สุด เพราะถ้าหากยิ่งสามารถพึ่งตนเองได้มากเท่าใด ปัจจัยที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของตนเองยิ่งลดลง ซึ่งจะมีผลทำให้ความเสี่ยงลดลงด้วย ส่วนองค์ประกอบของการพึ่งตนเองนั้น ประกอบด้วย สติ ความรู้ และความเพียร องค์ประกอบเหล่านี้จะช่วยลดความเสี่ยงได้มาก แต่การพึ่งตนเองไม่ได้หมายความว่าไม่ควรจะพึ่งคนอื่น แต่ควรจะมีการพึ่งพากันในชุมชนซึ่งช่วยให้สร้างพลัง และที่ต้องหลีกเลี่ยงคือการเอาเปรียบ ดังนั้นสิ่งที่กำกับความพอดี คือ ความเสี่ยง และสิ่งที่กำกับความเสี่ยงคือการพึ่งตนเอง

อีกทัศนะหนึ่งเห็นว่า ความพอเพียง มีความหมายใกล้เคียงกับความยั่งยืน (sustainability) มาก สิ่งที่ต่างกับเศรษฐศาสตร์กระแสหลักก็คือ เศรษฐศาสตร์กระแสหลัก สมมุติให้ทุกคนมีเหตุผลและแต่ละคนจะมีเป้าประสงค์ (objective) และฟังก์ชั่นของอรรถประโยชน์ (utility function) แต่เมื่อเกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจทำให้จะต้องสร้างคำถามกับเป้าประสงค์ดังกล่าว เพราะก่อนภาวะวิกฤติการทางเศรษฐกิจ คนไทยเป็นจำนวนมากมีพฤติกรรมที่ชอบจะเสี่ยง (risk lover) สูง ซึ่งมีสาเหตุจากนโยบายรัฐบาลที่ประกันความเสี่ยง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักในเรื่องนี้ จึงเน้นให้แต่ละคนพยายามที่จะลดความเสี่ยง ขณะเดียวกันปัญหาที่เกิดขึ้นบางครั้งผู้ที่ตัดสินใจเสี่ยงนั้นมิได้มีผลกระทบต่อตัวเองหรือถึงมีก็อาจจะน้อย แต่กลับไปสร้างผลกระทบให้กับผู้คนเป็นจำนวนมาก ดังนั้น คำถามที่ควรจะมีคำตอบที่ชัดเจนคือจะต้องทำอย่างไรที่จะให้การตัดสินใจเสี่ยงของบุคคลผู้นั้น โดยที่ตัวเขาเองจะต้องได้รับผลสะท้อนจากต้นทุนทางสังคมด้วย ในส่วนที่

เกี่ยวกับความยั่งยืนมีองค์ประกอบที่สำคัญคือ ดุลยภาพของระบบนิเวศน์ และกระจายความเสี่ยง ลดการพึ่งพิงรายได้ที่เป็นตัวเงิน เนื่องจากมีต้นทุนในการแลกเปลี่ยน (transaction cost) สูงเกินไป ซึ่งไม่ขัดแย้งกับเหตุผลในทางเศรษฐศาสตร์ ถ้านำเอาต้นทุนในการแลกเปลี่ยนเข้ามาพิจารณาประกอบด้วย อย่างไรก็ตามข้อเสนอดังกล่าวของพระองค์มีกลุ่มคนหรือพื้นที่ที่เป็นเป้าหมายแน่นอน มิใช่เป็นข้อเสนอที่ควรจะนำไปปฏิบัติทั้งประเทศ

อีกทัศนะหนึ่งของแนวความคิดเศรษฐศาสตร์พอเพียงในกลุ่มนี้ก็คือ ความพยายามที่จะก่อให้เกิดประสิทธิภาพโดยรวมดีที่สุด (optimal global efficiency) เพราะถ้าหากพิจารณาเฉพาะเศรษฐกิจในระบบตลาดแต่เพียงอย่างเดียว และเน้นประสิทธิภาพของระบบตลาด (market efficiency) นั้นก็อาจจะเป็นจุดเน้นได้ แต่ข้อเท็จจริงก็คือ ระบบตลาดนั้นมีต้นทุนเช่นกัน นั่นคือ ต้นทุนในการแลกเปลี่ยน (transaction cost) นอกจากนั้นสนามแข่งขันอาจจะไม่เหมาะสมหรือไม่ได้ระดับสำหรับทุกคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่มีอำนาจในการต่อรองต่ำ ซึ่งจะทำให้ต้นทุนในการแลกเปลี่ยนของบุคคลเหล่านี้สูงเกินไป ดังนั้น ในส่วนที่ไม่สามารถพึ่งประสิทธิภาพของระบบตลาดได้ หรือไม่สามารถพึ่งเศรษฐกิจระบบตลาด (trade economy) ทางเลือกจึงต้องเป็นเศรษฐกิจที่พึ่งตนเอง และพึ่งพากันเอง

3).กลุ่มที่อธิบายว่าสอดคล้องกับเศรษฐศาสตร์กระแสหลักเห็นว่าเศรษฐกิจพอเพียงก็คือการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจภายใต้ข้อจำกัดของรายได้ (budget constraint) อีกแนวคิดหนึ่งของเศรษฐกิจพอเพียงนั้นคือ แนวทางในการบริหารการเสี่ยง (risk management) โดยมีการกระจายความเสี่ยงอย่างสมดุล ทั้งนี้ เพราะจะต้องคำนึงถึงการแลกเปลี่ยนกับประสิทธิภาพ นั่นก็คือ ถ้าหากไม่พึ่งภายนอกมากนักก็สามารถลดความเสี่ยงได้มาก แต่ก็จะเสียโอกาสที่จะได้รับผลประโยชน์ในแง่ของประสิทธิภาพที่ได้รับเพิ่มขึ้น จากการที่แต่ละฝ่ายเน้นความชำนาญเฉพาะอย่างแล้วนำมาแลกเปลี่ยนกันหรืออาจจะเปรียบเทียบระหว่างการบริโภคและการลงทุน การที่เกิดมีรายได้แล้วเอาไปบริโภค ความเสี่ยงก็จะไม่มีและทรัพย์สินก็จะไม่งอกเงย แต่ถ้าหากต้องการให้ทรัพย์สินงอกเงยด้วยการไปลงทุนความเสี่ยงก็ย่อมตามมา นอกจากนั้นการไม่ติดต่อค้าขายก็มิได้หมายความว่าไม่มีความเสี่ยงเกิดขึ้น เพราะการค้าขายเปิดโอกาสให้มีทางเลือกมากขึ้นและสามารถลดความเสี่ยงลงได้เช่นกัน ถ้าหากการพึ่งตนเองมีความหมายในแง่ความสามารถในการควบคุมปัจจัยเสี่ยงต่าง ๆ ได้ ถึงแม้จะติดต่อค้าขายกับต่างประเทศหรือใช้เทคโนโลยีจากต่างประเทศ ก็ขึ้นอยู่กับว่าสามารถควบคุมกลไกที่ทำงานของตลาดหรือเทคโนโลยีเหล่านั้นได้มากน้อยเพียงใด ดังนั้น การค้ากับต่างประเทศหรือการใช้เทคโนโลยีจากต่างประเทศไม่ได้หมายถึงการสูญเสียการควบคุมโดยอัตโนมัติ หากแต่ขึ้นอยู่กับกฎกติกาที่ตกลงกันไว้

อย่างไรก็ตามเศรษฐกิจพอเพียงนั้น เน้นการให้น้ำหนักกับเสถียรภาพ ความค่อยเป็นค่อยไปมากกว่าการเสี่ยง ปัญหาที่สำคัญในประเด็นนี้คือ ความสามารถในการประเมินความเสี่ยง ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่สำคัญของการบริหารความเสี่ยง ในโลกยุคโลกาภิวัฒน์ที่มีข้อมูลมากมาย จะช่วยให้การเสี่ยงแล้วเกิดความผิดพลาดทำได้ยากมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะนักเก็งกำไรจะเข้ามาเก็งกำไรจากความผิดพลาดของผู้ที่ชอบเสี่ยงมากเกินไป ระบบดังกล่าวจะช่วยให้จะต้องมีความแม่นยำในความคิดเพิ่มมากขึ้นโดยปริยาย

อย่างไรก็ดีพระราชดำรัสเศรษฐกิจพอเพียงนั้น เน้นการให้น้ำหนักแก่ความเสี่ยงทางด้านล่าง (downside risk) เนื่องจากทางด้านล่างนั้นโดยธรรมชาติมีขีดความสามารถที่จะเผชิญกับความเสี่ยงต่ำ หรือมี risk margin ต่ำนั่นเอง ซึ่งระบบดังกล่าวจะช่วยกลุ่มที่มีอำนาจต่อรองต่ำ มีขีดความสามารถที่จะเผชิญกับความเสี่ยงต่ำ สามารถรับแรงกระแทก ทำให้ระบบมีเสถียรภาพ

อีกทัศนะหนึ่งชี้ให้เห็นว่า เศรษฐศาสตร์เป็นศาสตร์ที่เน้นให้เปิดทางเลือกคือเลือกว่าจะทำอะไรได้ดีที่สุดในภาพรวม ไม่จำเป็นต้องทำเองทั้งหมด ดังนั้นสิ่งที่เป็นข้อตกลงโดยไม่มีข้อยกเว้นในทางเศรษฐศาสตร์ก็คือ ทฤษฎีว่าด้วยการได้เปรียบโดยเปรียบเทียบ แต่ถึงแม้จะยอมรับทฤษฎีดังกล่าวสิ่งหนึ่งที่จำเป็นต้องมีด้วย คือความจำเป็นขั้นพื้นฐาน (basic necessity) ซึ่งเป็นประเด็นที่เกี่ยวกับความมั่นคงในทางเศรษฐกิจ และเพื่อที่จะเกิดความมั่นคงนั้นมีความจำเป็นหรือไม่ที่จะต้องทำเองทั้งหมด ซึ่งพระองค์เน้นว่าเพียงหนึ่งในสี่ก็พอ ซึ่งถือว่าเป็นจุดที่ดีที่สุด (optimality) ประเด็นสำคัญคือทำอย่างไรถึงจะทำให้เกิดดุลยภาพสูงสุด ในสภาพการผลิตที่จะช่วยรักษาความมั่นคงในการดำรงชีวิตขั้นพื้นฐานเอาไว้ให้ได้

4).ความคิดที่เป็นประโยชน์อื่น ๆ เศรษฐกิจพอเพียงนั้น ความจริงควรจะพิจารณาในฐานะข้อคิดที่จะดำเนินชีวิต และดำเนินการพัฒนาประเทศ ว่าควรจะเป็นไปในทิศทางใดจึงจะเกิดความเป็นปึกแผ่น เพื่อให้ประเทศไทยมีความเป็นอยู่บนพื้นฐานที่ควรจะได้รับ ตามศักยภาพของประชาชนและทรัพยากรธรรมชาติของประเทศ ซึ่งจะต้องพิจารณาตั้งแต่ระดับครอบครัว ซึ่งเป็นพื้นฐานของการสร้างความเป็นอยู่เย็นเป็นสุขทั้งประเทศ และระดับชุมชนที่ครอบครัวอาศัยอยู่ไปจนถึงระดับประเทศ เป็นการวิเคราะห์ภาพเศรษฐกิจมหภาคที่พิจารณาจากภาพเศรษฐกิจในระดับจุลภาค

จะเห็นว่าความแตกต่างของการให้ความหมายเศรษฐกิจพอเพียง ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ต่างกันระหว่างสองกลุ่ม คือ กลุ่มที่อธิบายว่าเหนือแนวคิดของวิชาเศรษฐศาสตร์คือกลุ่มที่ใช้ความหมายที่พระองค์ทรงอธิบายไว้ว่า พอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภอย่างมาก และต้องไม่เบียดเบียนที่ผู้อื่น ส่วนกลุ่มที่อธิบายว่าสอดคล้องกับเศรษฐศาสตร์กระแสหลักนั้น จะใช้คำจำกัดความที่สั้นกว่า คือพอประมาณ และมีเหตุผล และเหตุผลที่สำคัญก็คือการบริหารความเสี่ยง (risk management) เพื่อให้เกิดสถานการณ์ที่ดีที่สุด (optimality) (อภิชัย พันธเสน , 2542 : 9-14)

**3. เศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเอง**

แนวความคิดและการปฏิบัติของเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองดำรงอยู่ในสังคมไทยมาช้านาน แต่ขอบเขตของกิจกรรมทางเศรษฐกิจนี้ค่อนข้างจำกัดและไม่ใคร่มีความแพร่หลายมากนัก การดำรงอยู่ของกิจกรรมทางเศรษฐกิจแบบนี้ครอบคลุมทั้งที่อยู่ในโครงการพระราชดำริของปราชญ์ของชาวบ้านและหน่วยงานราชการหลายหน่วยงาน ความคิดเรื่องเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองในชนบทเพิ่งจะกลายเป็น "กระแส" ทั่วทั้งสังคมไทยเป็นครั้งแรกภายหลังจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระราชดำรัสเรื่อง "เศรษฐกิจแบบพอเพียง" เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2540 และ พล.ต.สนั่น ขจรประศาสน์ รัฐมาตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยในสมัยนั้นน้อมรับ แล้วนำไปปฏิบัติอย่างรวดรวดและอย่างเอาจริงเอาจังในขอบเขตทั่วประเทศ (สังศิต พิริยะรังสรรค์, 2541 : 32-33)

แนวความคิดนี้เห็นว่าคนจำเป็นต้องกิน คนจำเป็นต้องบริโภค เพราะฉะนั้นพื้นฐานที่สุดของคนก็คือ การผลิต (Production) การผลิตจึงเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญที่สุดของคน การค้า การแลกเปลี่ยน หรือการตลาด (Marketing) มีความสำคัญเช่นเดียวกัน แต่สำคัญเป็นอันดับถัดมา ไม่ใช่อันดับแรก ดังนั้นแนวความคิดนี้จึงเห็นว่าก่อนอื่นจะต้องให้เกษตรกรผู้ผลิตพึ่งตนเองให้ได้ ชุมชนต้องพึ่งตนเองให้ได้และในที่สุดสังคมและประเทศจึงพึ่งตนเองได้

รูปแบบพื้นฐานที่สุดและเป็นรูปแบบในอุดมคติของการทำการเกษตรแบบพึ่งตนเองคือ การทำการเกษตรแบบผสมผสาน โดยปลูกทั้งข้าว ผัก ผลไม้ยืนต้น ขุดบ่อเลี้ยงปลา เลี้ยงเป็ด ไก่ หมู และทอผ้าเอง ฯลฯ แต่กิจกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อการพึ่งตนเองก็จำเป็นต้องคำนึงถึงสภาพภูมิศาสตร์และทรัพยากรของท้องถิ่น ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละท้องถิ่นควบคู่กันไปด้วยและการพึ่งตนเองนั้น ดังพระราชดำรัสของในหลวงดังที่ว่า "ไม่จำเป็นต้องพึ่งตนเองให้ได้ทั้งหมดร้อยเปอร์เซ็นต์ เกษตรกรอาจจะเริ่มต้นพึ่งตนเองจาก 10 เปอร์เซ็นต์ เป็น 20 เปอร์เซ็นต์ แล้วค่อย ๆ ยกระดับขึ้นไปเรื่อย ๆ ก็ได้" (สังศิต พิริยะรังสรรค์, 2541 : 34)

แนวความคิดเรื่องเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองไม่ได้ปฏิเสธเรื่องการค้าหรือการแลกเปลี่ยนในตลาด แต่แนวความคิดนี้เห็นว่าหากการเกษตรเน้นการเพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพียงเพราะมีจุดมุ่งหมายจะนำไปขายเพื่อเอาเงินไปซื้อข้าวปลาอาหารมาบริโภค ในไม่ช้าเกษตรกรก็จะเป็นหนี้เป็นสินหมดความเป็นตัวของตัวเองและแม้แต่จะรักษาสถาบันครอบครัวของตัวเองมิให้แตกสลาย ก็ยากที่จะรักษาเอาไว้ได้ สาเหตุก็เป็นเพราะว่าราคาปัจจัยการผลิต พืชผล และสิ่งจำเป็นในการดำรงชีพของเกษตรกรถูกกำหนดจากกลไกราคาทั้งหมดค่อนข้างชัดเจนว่าเป็นเพราะโดยทั่วไปราคาของปัจจัยการผลิตจะเพิ่มขึ้นเร็วกว่าราคาพืชผลของเกษตรกรที่นำออกสู่ตลาด นอกจากนี้ก็เป็นเพราะว่า

เกษตรกรก้าวสู่ขั้นตอนของการค้า การแลกเปลี่ยนในตลาด โดยที่ยังไม่สามารถพึ่งตนเองในเรื่องปากท้องได้

ในทางตรงกันข้าม หากเกษตรกรสามารถทำการผลิตข้าวปลา อาหาร เอาไปกินในครอบครัวได้อย่างพอเพียง เกษตรกรจะเป็นฝ่ายกำหนดต่อตลาดว่าจะนำผลผลิตส่วนที่เหลือจากการบริโภคอะไรบ้างและในจำนวนเท่าใดออกขายในตลาด ผลผลิตส่วนเกินทั้งหมดที่ออกสู่ตลาดคือ "กำไร" ของเกษตรกร โดยนัยยะนี้ เกษตรกรจะกลายเป็น "ผู้กำหนด" หรือ "ตัวกระทำ" (actor) ต่อตลาด ไม่ใช่ตลาดเป็นตัวกำหนดหรือตัวกระทำต่อเกษตรกรดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

ปรัชญาเศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเองไม่ได้ปฏิเสธ "ลัทธิปัจเจกชนนิยม" ของเศรษฐกิจตลาด เพราะแรงจูงใจในการผลิตของปัจเจกชน และครอบครัวมีความสำคัญอย่างยิ่ง แต่ข้อที่แตกต่างกันอย่างชัดเจนระหว่างปรัชญาสองสำนักนี้คือ สำนักเศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเองเน้นการรวมกลุ่มของชาวบ้านในระดับชุมชนหมู่บ้านหรือตำบล ในขณะที่เศรษฐศาสตร์กระแสโลกาภิวัฒน์ไม่ให้ความสำคัญกับชุมชนหมู่บ้าน จะให้ความสำคัญกับการรวมตัวของกลุ่มพ่อค้าและสมาคมอุตสาหกรรมในเมืองมากกว่า แต่ไม่ได้หมายความว่าภายใต้กระแสการพัฒนาเศรษฐกิจแบบตลาดหรือแบบโลกาภิวัฒน์จะไม่มีการรวมกลุ่มของชาวบ้านที่ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจในชนบท ซึ่งจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าจนถึงขนาดนี้มีการรวมกลุ่มของชาวบ้านทั่วประเทศนับเป็นหมื่น ๆ กลุ่มที่อยู่ภายใต้การอุปถัมภ์จากหน่วยงานรัฐและกลุ่มธุรกิจ ทั้งที่เป็นกลุ่มการผลิตการค้า และการเงิน เช่น สหกรณ์ และกลุ่มออมทรัพย์ แม้ว่าโดยทั่วไปกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชาวบ้านเหล่านี้จะก่อตั้งมาแล้วนับสิบปี แต่ส่วนใหญ่ก็ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ สาเหตุมีทั้งมาจากการที่ยุทธศาสตร์สำคัญของประเทศ เน้นการผลิตเพื่อการส่งออก ดังนั้นกิจกรรมทางเศรษฐกิจเล็ก ๆ เหล่านี้ของชาวบ้านจึงแทบไม่ได้รับความสนใจจากผู้บริหารประเทศ ที่จะสร้างเงื่อนไขที่เป็นผลดีต่อธุรกิจของชาวบ้าน เช่น ไม่มีการแก้ไข กฎระเบียบ กฎหมายต่าง ๆ ไม่มีการทำวิจัยเพื่อปรับปรุงเทคโนโลยีการผลิต และการหีบห่อที่จะช่วยให้กลุ่มเศรษฐกิจของชาวบ้านเติบโตด้วยตนเอง กลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชาวบ้านที่ดำรงอยู่ในปัจจุบันมีทั้งที่เป็นไปเพื่อการบรรเทาปัญหาทางเศรษฐกิจของสมาชิก และที่เข้าไปแข่งขันจำหน่ายสินค้าในตลาด แต่ดูเหมือนว่ากลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ของชาวบ้านส่วนใหญ่แล้วยากที่จะมีอนาคตได้

ข้อแตกต่างสำคัญประการหนึ่งระหว่างแนวคิดเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองกับแนวคิดแบบตลาดก็อยู่ตรงนี้เอง ในขณะนี้ภายใต้ระบบเศรษฐกิจตลาดนั้นการรวมกลุ่มของทางเศรษฐกิจของชาวบ้านมีได้และมีจำนวนมากด้วย แต่กลุ่มเหล่านี้ยากที่จะมีอนาคตได้ในระยะยาว ในทางตรงกันข้ามแนวคิดเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองยอมรับ สนับสนุนและส่งเสริมให้ชุมชนชาวบ้านที่ปรารถนาจะก้าวพ้นจากระดับการผลิตเพียงเพื่อพออยู่พอกินไปสู่ระดับการแลกเปลี่ยนให้เป็นทั้งเจ้าของทุนหรือ

ผู้ประกอบการทางเศรษฐกิจเอง แนวคิดนี้เสนอว่าวัตถุดิบ ทักษะ ทุน และยุทธศาสตร์ทางธุรกิจจะต้องอยู่ภายใต้การตัดสินด้วยตนเองของสมาชิกชุมชน (Self-determination) รัฐบาลเป็นเพียงผู้ให้การสนับสนุนทางด้านข่าวสารข้อมูล ความรู้ในการบริหารจัดการ การสนับสนุนการทำวิจัยเพื่อการพัฒนาผลผลิตและเทคโนโลยีการผลิต ตลอดจนปรับปรุงตัวบทกฎหมายต่าง ๆ เพื่อให้ธุรกิจของชุมชนมีอนาคต ในขณะที่แนวความคิดเศรษฐกิจตลาดให้เสรีภาพแก่เกษตรกร ในฐานะปัจเจกบุคคลอย่างเต็มเปี่ยมในการเข้าไปซื้อ-ขาย แลกเปลี่ยนกับระบบเศรษฐกิจตลาด แต่เสรีภาพของเกษตรกรที่ปราศจากการรวมตัวเป็นกลุ่มก้อน ขาดการส่งเสริมรากฐานแห่งความสมานฉันท์ของชุมชน ก็มักจะนำพาเกษตรกรไปสู่การเป็นหนี้สิน และต้องพึ่งพาเศรษฐกิจตลาดมากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ ก็คือเกษตรกรยังพึ่งพาตลาดก็ยิ่งยากจน ยิ่งเกษตรกรยากจนก็ยิ่งต้องพึ่งพาตลาดมากขึ้นไปอีก ควรต้องย้ำว่าแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเองไม่ได้ปฏิเสธเสรีภาพของเกษตรกรของแต่ละคนที่จะเข้าไปซื้อ-ขาย แลกเปลี่ยนสินค้ากับเศรษฐกิจตลาด และในเวลาเดียวกันก็ไม่ได้ปฏิเสธเศรษฐกิจตลาดด้วย แต่แนวคิดนี้เห็นว่าการรวมตัวเป็นกลุ่มเป็นก้อนของชาวบ้านเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นและจะขาดเสียไม่ได้ หากชุมชนยังต้องการรักษาปฏิสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจตลาดเอาไว้ พูดอีกอย่างหนึ่งก็คือหากชุมชนขาดการรวมตัว เศรษฐกิจตลาดจะทำลายชุมชน แต่ในที่สุดเศรษฐกิจตลาดจะปั่นป่วนเพราะกำลังซื้อของคนไม่เพียงพอและสังคมจะวุ่นวาย ในทางตรงกันข้ามหากชุมชนเข้มแข็งชุมชนจะสนับสนุนในระบบเศรษฐกิจภายในประเทศเข้มแข็งตามไปด้วย เพราะชุมชนจะมีกำลังซื้ออย่างเพียงพอ ซึ่งจะช่วยให้ตลาดไทยภายในประเทศมีเสถียรภาพในระยะยาว

ข้อแตกต่างสำคัญอีกประการหนึ่งระหว่างแนวความคิดเศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเองกับแนวคิดเศรษฐกิจตลาดก็คือ เศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเองจะเน้นรากฐานที่มาทางความคิด ในขณะที่ระบบเศรษฐกิจตลาดเน้นการแข่งขัน ความมีประสิทธิภาพสูงของการผลิต เพื่อให้ผลประกอบการที่แข็งแรงที่สุดเท่านั้นสามารถอยู่ได้ในตลาดและรับกำไรเป็นสิ่งตอบแทนไป ส่วนผู้บริโภคได้รับความพอใจในการบริโภคเป็นสิ่งสำคัญที่สุด นั่นก็คือรากฐานของแนวความคิดของเศรษฐกิจตลาดอยู่ที่วัตถุ ซึ่งเป็นทั้งกำไรของผู้ประกอบการและความพอใจในการบริโภคของผู้บริโภค ฐานความเชื่อของสำนักคิดนี้ก็คือ วัตถุที่ทำให้คนมีความสุข คนที่มีวัตถุมากก็จะมีความสุขมาก คนที่มีวัตถุมากที่สุดก็จะมีความสุขมากที่สุด ดัชนีชี้วัดความเจริญทางเศรษฐกิจของประชาชาติภายใต้ระบบเศรษฐกิจตลาดแบบนี้ก็คือ ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของชาติ หรือรายได้ของคนในชาติ ซึ่งทั้งหมดเป็นเรื่องวัตถุที่ถูกวัดออกมาอยู่ในรูปมูลค่าของเงินทั้งสิ้น

ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองแตกต่างจากระบบเศรษฐกิจตลาดที่มี "เงิน" เป็นแรงจูงใจในการทำธุรกิจ ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง (Self-reliance economy) ของชุมชนใช้คุณธรรมและวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทยเป็นแกนกลางในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สัจจะ การทำความดี ความมีเมตตา การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การมีความสมานฉันท์ คือคนมั่งมีช่วยคนจน เป็นทั้งการประพฤติปฏิบัติทางด้านสังคม และเป็นมิติการทำธุรกิจของชุมชนในเวลาเดียวกันด้วยธุรกิจของชุมชนชาวบ้านที่อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน ที่ชุมชนมารวิชัย จังหวัดอยุธยา ฯลฯ เป็นตัวอย่างที่ดีของการสร้างเศรษฐกิจแบบพึ่งพาตนเองที่มีศีลธรรมและความดีงามคอยกำกับพฤติกรรมของตนเอาไว้ด้วย

ข้อแตกต่างระหว่างเศรษฐกิจตลาดกับเศรษฐกิจแบบพึ่งพาตนเองในแง่นี้ก็คือ ในขณะที่เศรษฐกิจระบบตลาดใช้ "กำไร" หรือ "วัตถุ" เป็นแรงจูงใจเพียงอย่างเดียวในการทำธุรกิจของภาคเศรษฐกิจแบบพึ่งพาตนเองไม่ได้แก่งแยกความสมเหตุสมผล ในการทำธุรกิจออกจากความดีและความสมานฉันท์ของชุมชน ในแง่นี้เราอาจเรียกระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพาตนเองตามคุณลักษณะนี้ว่า "ระบบเศรษฐกิจที่ถูกกำกับด้วยคุณธรรม" (Moral Economy) ก็ได้ (สังศิต พิริยะรังสรรค์, 2541 : 32-38)

เพราะฉะนั้นอาจสรุปข้อแตกต่างระหว่างเศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเองกับเศรษฐกิจตลาดได้ดังนี้ คือ

1).เศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเองเน้นการรวมกลุ่มของชาวบ้านในระดับชุมชน ในขณะที่เศรษฐศาสตร์ตลาดให้ความสำคัญกับการรวมตัวของกลุ่มพ่อค้าและสมาคมอุตสาหกรรมในเมือง

2).เศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเองสนับสนุนและส่งเสริมให้ชุมชนที่ปรารถนาจะก้าวพ้นจากระดับการผลิตเพียงเพื่อพออยู่พอกินไปสู่ระดับการแลกเปลี่ยนให้เป็นทั้งเจ้าของทุนหรือผู้ประกอบการทางเศรษฐกิจเอง ในขณะที่เศรษฐกิจตลาดให้เสรีภาพแก่เกษตรกรในฐานะปัจเจกบุคคลอย่างเต็มเปี่ยมในการเข้าไปซื้อ-ขาย แลกเปลี่ยนกับระบบเศรษฐกิจตลาด

3).เศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเองจะเน้นรากฐานที่มาทางความคิด ในขณะที่ระบบเศรษฐกิจตลาดเน้นการแข่งขัน ความมีประสิทธิภาพสูงของการผลิต

4).ระบบเศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเองใช้คุณธรรม และวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทยเป็นแกนกลางในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ในขณะที่ระบบเศรษฐกิจตลาดมีเงินเป็นแรงจูงใจในการทำธุรกิจ

**4. ยุทธ์ศาสตร์ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง**

ยุทธ์ศาสตร์ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองมีสาระสำคัญ 5 ประการ ดังนี้คือ (กรมการปกครอง, มปป. : 7-8 ; สนั่น ขจรประศาสน์, 2541 : 22-24)

1).การแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของประเทศจะต้องเริ่มที่ชุมชนหรือภาคเกษตรกรรม ซึ่งเป็นเศรษฐกิจพื้นฐานของประเทศ อันเป็นรากฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับมหาภาค จุดสำคัญของเศรษฐกิจชุมชน คือ ยึดชุมชนเป็นหลัก ประชาชนต้องสามัคคี ร่วมมือกัน ช่วยเหลือกัน พึ่งตนเอง และสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งเป็นเสมือนทุนทางสังคม โดยเริ่มจากการส่งเสริมการผลิตพื้นฐานตามแนวทางทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 เป็นการเกษตรแบบผสมผสาน ซึ่งภาครัฐและภาคเอกชนต้องเข้าไปให้ความช่วยเหลือสนับสนุนพี่น้องชาวชนบทที่มีที่ดินขนาดเล็กด้วยการจัดหาสระน้ำในแปลงไร่นาของเกษตรกร และทำแหล่งน้ำขนาดเล็กในพื้นที่ เพื่อเป็นแหล่งน้ำสำรองสำหรับเติมน้ำให้แหล่งน้ำในแปลงไร่นา ขณะเดียวกันก็เป็นมาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหาภัยแล้งในช่วงฤดูแล้งด้วย ซึ่งการดำเนินงานดังกล่าวต้องเน้นการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในชุมชนเป็นหลัก

2).การรวมกลุ่มของประชาชนต้องใช้กิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นเครื่องมือ เป็นปัจจัยที่จะเชื่อมความสัมพันธ์ของสมาชิก เพราะกิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นสิ่งที่สมาชิกเห็นประโยชน์เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องใกล้ตัว เช่น การรวมกลุ่มโดยมีเป้าหมายเพื่อการผลิต เพื่อการระดมทุน เพื่อการแปรรูปผลผลิต เพื่อการตลาด และกลุ่มอาชีพเกษตรกรรมในครัวเรือน ซึ่งการรวมกลุ่มนี้จะต้องเริ่มที่กองทุนชุมชนเพื่อเป็นแหล่งเงินทุนกู้ยืมของชุมชนในการประกอบอาชีพดำรงชีวิตและสวัสดิการชุมชน และนำทุนไปใช้ในกิจกรรมการแปรรูปผลผลิตหรือกลุ่มอาชีพ ในขณะเดียวกันก็ต้องมีร้านค้าชุมชนหรือสหกรณ์ เพื่อทำหน้าที่เป็นการรวมกันซื้อ รวมกันขายทั้งเครื่องอุปโภคบริโภคและปัจจัยการผลิต ตามทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 2 และ 3

3).ประชาชนในชนบทได้มีการรวมกลุ่มมานานแล้ว ซึ่งมีทั้งที่ประสบปัญหา และประสาเผลสำเร็จมีการพัฒนาตนเองให้เข้มแข็ง สามารถพึ่งตัวเองได้ก็มีอยู่มากมาย แต่กลุ่มเหล่านั้นกระจายกันอยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ขาดการเชื่อมโยงกัน ดังนั้นหากจะสร้างความเข้มแข็งในกลุ่มชาวบ้านจะต้องส่งเสริม สนับสนุนให้เกิดเครือข่ายของกลุ่มชาวบ้านขึ้น โดยจะต้องสำรวจว่ามีกลุ่มชาวบ้านอยู่ที่ไหนบ้าง กำลังทำอะไรอยู่ และมีความสามารถในการบริหารงานเป็นอย่างไร ขณะเดียวกันก็ต้องรู้ว่ากลุ่มชาวบ้านนั้นมีปัญหา มีข้อจำกัด มีอุปสรรคในการดำเนินกิจกรรมของเขาในเรื่องอะไรบ้าง จึงจำเป็นต้องจัดผังองค์กร เครือข่าย (Mapping) ขึ้นเพื่อให้ภาครัฐสามารถเข้าทำการสนับสนุนได้ตรงกับความต้องการ อันจะทำให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจพื้นฐานเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชนได้อย่างยั่งยืน นอกจากนั้นองค์กรชุมชนที่เข้มแข็งและปราชญ์ชาวบ้านทั้งหลายยังต้องเป็นแบบ

อย่างที่จะให้ชาวบ้านหรือกลุ่มอื่น ๆ ได้ไปศึกษาเรียนรู้กระบวนการพัฒนาที่ประสบผลสำเร็จ ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นมหาวิทยาลัยของชาวบ้าน

4).ปัญหาพื้นฐานของภาคเกษตรกรรมหรืออุตสาหกรรมในครัวเรือนในชนบท ก็คือ "การตลาด" เมื่อชาวบ้านทำการผลิตทางการเกษตรหรือผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ไม่สามารถจำหน่ายได้ในราคาที่เป็นธรรม แนวคิดในการแก้ปัญหาดังกล่าว คือ การจัดให้มีตลาดนัดชุมชนหรือลานค้าชุมชนในทุกอำเภอ เพื่อให้เกษตรกรหรือกลุ่มอาชีพนำผลผลิตออกมาจำหน่าย ซึ่งจะทำให้ชาวบ้านมีตลาดที่ขายผลผลิตได้ในราคาที่เป็นธรรม และประชาชนในเมืองเองก็ซื้อผลผลิตได้ในราคาถูก ในขณะเดียวกัน เกษตรกรและกลุ่มอาชีพก็สามารถใช้ลานค้าชุมชนเป็นการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการผลิต ซึ่งจะเป็นการช่วยให้มีการพัฒนาคุณภาพของผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์ของตนให้ดียิ่งขึ้น และยังเป็นสถานที่ที่จะให้ภาคธุรกิจได้เข้ามาคัดเลือก สั่งซื้อผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์ที่จะนำไปจำหน่ายในเมือง หรือต่างประเทศต่อไปได้

5).ประชาชนในชนบทยังขาดการปรึกษาหารือร่วมกันในการแก้ปัญหาของชุมชน จำเป็นต้องจัดให้มีการประชุมประชาคมเศรษฐกิจพื้นฐานของชุมชนระดับอำเภอทุกอำเภอ เพื่อให้เป็นเวทีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นปรึกษาหารือแก้ไขปัญหาของชุมชนเองวางแผนจัดทำโครงการและการแสวงหางบประมาณในลักษณะแบบ **"คิดเอง ทำเอง"** ระหว่าง **"เพื่อน"** ด้วยกัน โดยมีผู้แทนจากส่วนราชการหน่วยงานพัฒนาเอกชนและสถาบันการศึกษาต่าง ๆ คอยเสริมความช่วยเหลือให้เป็นเวทีประชาคมอำเภอ

เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่ายุทธศาสตร์ในการพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเองดังกล่าวข้าวต้นจะอิงไปยังแนวคิดทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กระทรวงมหาดไทยได้กำหนดแนวทางปฏิบัติและการจัดกิจกรรมที่สำคัญที่ส่งเสริมต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเองไว้ 9 กิจกรรมดังนี้ (สนั่น ขจรประศาสน์, 2541 : 25)

1).การเกษตรแบบผสมผสาน (ทฤษฎีใหม่)

2).การจัดลานค้าชุมชนหรือตลาดนัดชุมชน

3).การสร้างเครือข่ายร้านค้าชุมชน

4).การพัฒนากลุ่มอาชีพ

5).การทำผังเครือข่ายองค์กรชุมชน

6).การพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน

7).ประชาคมอำเภอ

8).จัดตั้งศูนย์บริการด้านการเกษตร

9).กิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์และเงินทุนหมุนเวียนในชุมชน

## งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สมนึก อิทธิพงษ์ (2509 : 53-54) ศึกษาผลการส่งเสริมการเกษตรกับกลุ่มเกษตรกร จังหวัดธนบุรีพบว่า เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรมีบทบาทสำคัญมากในการเผยแพร่ความรู้ทางด้านการเกษตรให้แก่สมาชิกกลุ่มเกษตรกร บทบาทอันดับรองลงมาก็คือ สมาชิกกลุ่มเกษตรกรได้รับความรู้จากเอกสารของทางราชการ สมาชิกส่วนมากเข้าเป็นสมาชิกของกลุ่มเหล่านี้เพราะเห็นความสำคัญของการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกร

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2513 : 235-236) ศึกษาเรื่องการปฏิบัติงานในหน้าที่ของพัฒนาการจังหวัด พัฒนาการอำเภอ และพัฒนานิเทศก์ พบว่า การบริหารของหน่วยงานต่าง ๆ ภายในกรมการพัฒนาชุมชน ซึ่งตามทัศนะของพัฒนาการจังหวัด พัฒนาการอำเภอ และพัฒนานิเทศก์ ยังเห็นว่าการบริหารบางอย่างนั้นไม่เหมาะสมที่จะก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบริหารงานในส่วนที่จะเป็นการส่งเสริมสมรรถภาพ และประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ในส่วนภูมิภาค และยังปรากฏอีกว่าเจ้าหน้าที่ในส่วนกลางขาดความรับผิดชอบ และขาดความเข้าใจในลักษณะสาระสำคัญของงานที่ตนรับผิดชอบอยู่

ดิเรก ฤกษ์หร่าย (2516 : 39) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องปัจจัยบางประการที่เกี่ยวข้องกับประสิทธิภาพในการทำงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมพบว่า เจ้าหน้าที่ส่งเสริมที่จบต่ำกว่าปริญญาตรีจะมีประสิทธิภาพในการทำงานสูงกว่าเจ้าหน้าที่จบชั้นปริญญาตรีหรือสูงกว่า เกี่ยวกับปัญหาในการติดต่อกับเกษตรกรพบว่าเจ้าหน้าที่ส่งเสริมที่ระดับการศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรีมักมีปัญหาในบางเรื่องมากกว่า ส่วนทัศนคติที่มีต่อเกษตรกรพบว่า ทั้งสองกลุ่มมีทัศนคติที่ดีต่อเกษตรกร แต่กลุ่มที่ไม่มีปริญญาตรีมีทัศนคติที่ดีกว่าเล็กน้อยจากค่าสัมพันธ์ (Correlation Coefficient) ระหว่างปัจจัยต่าง ๆ ในการศึกษาพบว่า เจ้าหน้าที่ส่งเสริมที่มีอายุ เงินเดือน จำนวนชั่วโมงทำงาน ในการออกท้องที่มากน้อยต่างกันเพียงใดจะไม่มีความรู้สึกแตกต่างกัน โดยเฉลี่ยในเรื่องที่เกี่ยวกับแรงจูงใจในการทำงาน ความพึงพอใจในการทำงาน ความต้องการที่ได้รับสนองจากการทำงาน

เกียรติศักดิ์ อ่ำบุญธรรม (2522: 38) ได้ศึกษาเปรียบเทียบบทบาทที่กรมส่งเสริมการเกษตรมอบหมายกับบทบาทที่ปฏิบัติจริงของเกษตรตำบลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยสัมภาษณ์จากเกษตรกรผู้นำ พบว่าจากที่เกษตรตำบลปฏิบัติงานมาได้ 2 ปี ได้ปฏิบัติตามที่ได้รับมอบหมายเพียง 2 บทบาทคือ บทบาทการเยี่ยมเกษตรกรและบทบาทช่วยเหลือแนะนำเกี่ยวกับการใช้เมล็ดพันธ์ ปุ๋ย และยาเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช ส่วนอีก 4 บทบาทที่เกษตรตำบลยังไม่ได้ปฏิบัติตามที่ได้รับมอบหมายคือ บทบาทการจัดทำแปลงสาธิต บทบาทการสำรวจสถิติข้อมูลการเกษตร บทบาทกระตุ้นชักจูงให้มีการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกร กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร และกลุ่มยุวเกษตรกรและ

กอบแก้ว สุวรรณางกูร (2523 : 64-68) ได้ศึกษาเปรียบเทียบในเรื่องการปฏิบัติงานตามบทบาทของพัฒนากรที่มีวุฒิปริญญาและไม่จบปริญญาตามความคิดเห็นของผู้บังคับบัญชาและนักวิชาการพัฒนาชุมชนพบว่า ระดับการศึกษาไม่มีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติงาน พัฒนาการจังหวัดมีความเห็นว่า พัฒนากรที่มีระยะเวลาปฏิบัติงานนานจะปฏิบัติงานได้ดีกว่าพัฒนากรที่มีระยะเวลาปฏิบัติงานในระยะเวลาสั้น

ทิตยา สุวรรณชฎ (2530 : 84-89) ได้ศึกษาทัศนะของข้าราชการกรมการพัฒนาชุมชนระดับอำเภอเกี่ยวกับความสามารถในการปฏิบัติงานของพัฒนากรที่มีวุฒิปริญญา และไม่จบปริญญา พบว่า ข้าราชการในระดับอำเภอส่วนใหญ่ เห็นว่า พัฒนากรที่มีวุฒิปริญญา มีลักษณะดีกว่าพัฒนากรที่ไม่จบปริญญาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องความคิดริเริ่มความสามารถและความเป็นผู้นำ ส่วนพัฒนากรที่มีวุฒิไม่จบปริญญามีความอดทนสำบุกสำบันสามารถทำงานร่วมกับชาวบ้านและมีความเป็นกันเองกับข้าราชการอื่น ๆ ดีกว่าพัฒนากรที่มีวุฒิปริญญา

จีระ กาญจนศักดิ์ (2531) ศึกษารายงานการวิจัยเรื่องความคิดเห็นของผู้นำท้องถิ่นต่อการปฏิบัติงานอาสาพัฒนาชุมชน พบว่า อาสาพัฒนาชุมชนที่ปฏิบัติงานได้ผลดี ควรเป็นเพศชาย อายุระหว่าง 36-40 ปี มีครอบครัวแล้ว จากการศึกษาระดับ ป.4-ป.7 มีฐานะปานกลาง มีความรู้พิเศษด้านการเกษตร การคัดเลือกควรให้ชาวบ้านเป็นผู้เลือก ควรมีวาระการทำงาน 4 ปี และมีค่าตอบแทนบ้างพอสมควร

ประภาส ศิลปรัศมี (2531) ศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติงานของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน พบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติงานของผู้นำ อช. ได้แก่ อายุ การสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ การสนับสนุนจากผู้นำท้องถิ่น การติดตามข่าวสารการพัฒนา ความรู้ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ โอกาสการได้แสดงความสามารถ

วิมลชัย คำปุ้ยและทัดดาว ลออโรจน์วงศ์ (2536 : 69-70) ศึกษาเรื่องบทบาทของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนในทัศนะของข้าราชการระดับตำบล พบว่า ข้าราชการระดับตำบลและผู้นำท้องถิ่นมีความเห็นว่า บทบาทของผู้นำ อช. ที่ปฏิบัติงานจริงแตกต่างจากบทบาทของผู้นำ อช. ที่กรมการพัฒนาชุมชนได้กำหนดไว้

พงศกร ทิพย์คนตรี (2537 : 2) ได้ทำการศึกษาถึงคุณลักษณะของเกษตรตำบลที่ส่งผลต่อการนำแผนการผลิตของเกษตรกรมาจัดทำแผนพัฒนาตำบลในจังหวัดยะลา ปัตตานี และนราธิวาส พบว่า เกษตรตำบลมีเจตคติที่ดีและเห็นความสำคัญต่อการนำแผนการผลิตของเกษตรกรมาจัดทำแผนพัฒนาตำบล และคุณลักษณะของเกษตรตำบลที่ต่างกันไม่ทำให้มีความแตกต่างกันในการนำแผนการผลิตของเกษตรกรมาจัดทำเป็นแผนพัฒนาตำบล

เพ็ญแข ศรีสุทธิกุล (2537) ศึกษาเรื่องทัศนคติต่องานพัฒนาชุมชนเขตชานเมืองและการปฏิบัติงานตามบทบาทหน้าที่ของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนในเขตจังหวัดนครปฐม พบว่า ความรู้ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนมีความสัมพันธ์ทางบวกกับทัศนคติต่องานพัฒนาชุมชนเขตชานเมืองและทัศนคติต่องานพัฒนาชุมชนเขตชานเมืองของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนและปัจจัยด้านระดับการศึกษา ความรู้ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของผู้นำ อช. การติดต่อสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนมีความสัมพันธ์ทางบวกกับการปฏิบัติงานตามบทบาทหน้าที่ของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน

บุญมาก ช้างโสภา (2539 : 115) ได้วิจัยเรื่อง การศึกษาปัญหาการดำเนินงานอาสาพัฒนาชุมชนตามความคิดเห็นของผู้นำชุมชน และข้าราชการในระดับจังหวัดในพื้นที่ความรับผิดชอบของศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 6 ศึกษากรณีจังหวัดพิจิตร พบว่า

1).ความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาการดำเนินงานอาสาพัฒนาชุมชนเกี่ยวกับระดับการคัดเลือกและแต่งตั้งบทบาทหน้าที่การพัฒนาประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานนั้นมีปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง ต้องแก้ไข

2).ความแตกต่างระหว่างตำแหน่ง การศึกษา เพศ อายุ และสถานภาพทางครอบครัวของผู้นำชุมชนและข้าราชการมีความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาการดำเนินงานอาสาพัฒนาชุมชนไม่แตกต่างกัน

3).ปัญหาที่พบและยังไม่สามารถแก้ไขได้ก็คือ ชาวบ้านไม่เข้าใจ ขาดการยอมรับไม่มีกฎหมายรองรับในการปฏิบัติงานร่วมกับท้องถิ่น ขาดขวัญกำลังใจในการทำงาน เวลาในการปฏิบัติงานมีน้อยทั้ง ๆ ที่มีจิตใจเสียสละ แต่เนื่องจากต้องประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองและครอบครัว และการสนับสนุนงบประมาณประเภทค่าตอบแทน ค่าน้ำมัน ค่าอาหาร ค่าเบี้ยประชุม ค่าสวัสดิการมีน้อยมาก

จีระ กาญจนภักดิ์ (2539 : 63-64) ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทของผู้นำ อช. พบว่า ผู้นำอช.มีความรู้ความเข้าใจในงานอาสาพัฒนาชุมชนอยู่ในระดับมาก เพศ อายุ และรายได้ของ ผู้นำ อช.ต่างกันมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทแตกต่างกัน และทัศนะที่ดีต่องานอาสาพัฒนาพัฒนาชุมชนของผู้นำ อช. มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการมีส่วนร่วมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท

สมบูรณ์ เฉาล้ม (2540 : 77-78) ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมตามบทบาทของอาสาพัฒนาชุมชนในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชนของจังหวัดในพื้นที่ความรับผิดชอบของศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 3. พบว่า การมีส่วนร่วมตามบทบาทของอาสาพัฒนาชุมชนในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชนอยู่ในระดับมาก อาสาพัฒนาชุมชนที่มีเพศ อายุ สถานภาพการสมรส อาชีพ

หลัก แตกต่างกันมีส่วนร่วมตามบทบาทในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชนไม่แตกต่างกัน อาสาพัฒนาชุมชนที่มีระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง ระดับการศึกษาต่างกันมีส่วนร่วมตามบทบาทในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และ .01 ตามลำดับ

มะรอซี มะอิง (2541) ศึกษาเรื่องการประเมินบทบาทผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน : กรณีศึกษาจังหวัดปัตตานี พบว่า

1).ผู้นำ อช. มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอยู่ในระดับมาก

2).ผู้นำ อช.นำความรู้ไปใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอยู่ในระดับปานกลาง

3).ผู้นำ อช. มีทัศนคติต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอยู่ในระดับเห็นด้วยมากที่สุด

ดลมนรรจน์ บากา และคณะ (2543 : 186-198) ศึกษาเรื่องบทบาทผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผลปรากฏว่า-

1.-ผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอยู่ในระดับปานกลางมากที่สุด และมีความรู้ความเข้าใจที่ไม่แตกต่างกัน

2.-ผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนมีบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอยู่ในระดับปานกลางมากที่สุด และส่วนใหญ่มีบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่ไม่แตกต่างกัน

3.-ผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนได้รับคำแนะนำและสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ของรัฐในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอยู่ในระดับปานกลางมากที่สุด และส่วนใหญ่ได้รับคำแนะนำและสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ของรัฐในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่ไม่แตกต่างกัน

4.-ผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนได้รับคำแนะนำและสนับสนุนจากผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอยู่ในระดับปานกลางมากที่สุด และส่วนใหญ่ได้รับคำแนะนำและสนับสนุนผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่ไม่แตกต่างกัน

5.-ผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนมีทัศนคติในการปฏิบัติงานการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอยู่ในระดับสูงมากที่สุด และมีทัศนคติในการปฏิบัติงานการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่ไม่แตกต่างกัน

6.-ประชาชนและข้าราชการระดับตำบลมีทัศนะว่าผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนมีบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอยู่ในระดับปานกลางมากที่สุด และส่วนใหญ่มีทัศนะว่าผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนมีบทบาทที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.001

7.-ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชน การได้รับคำแนะนำและสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ และทัศนคติในการปฏิบัติงานการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนมีความสัมพันธ์ทางบวกกับบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างมีสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และการได้รับคำแนะนำและสนับสนุนจากผู้นำท้องถิ่นไม่มีความสัมพันธ์กับบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน